

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

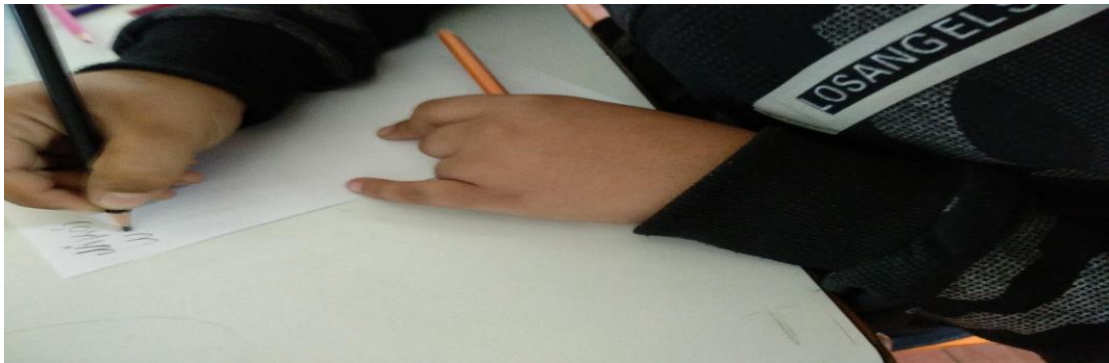
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Κοινωνικές Διακρίσεις Μετανάστευση, Ιδιότητα του Πολίτη

**Οι απόψεις των μητέρων μαθητών Ρομά για την
εκπαίδευση και τη συμβολή της στην αποφυγή του
πρώου γάμου.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Παναγοπούλου Θεοδώρα

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Κουτσούκου Ηλέκτρα: Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Καρακατσάνη Δέσποινα: Καθηγήτρια

Φερόνας Ανδρέας: Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής

Κόρινθος, Ιανουάριος 2020

Πίνακας περιεχομένων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
SUMMARY.....	6
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	8
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.....	8
1.2. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ.....	10
1.3 Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.....	12
1.4. ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ.....	14
1.5 . ΠΡΟΩΡΟΣ ΓΑΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.....	15
1. 6. ΕΘΙΜΙΚΟΣ - ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.....	16
2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	18
2.1 ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ.....	18
2.2 ΟΙΚΙΣΜΟΣ.....	21
2.3 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ.....	23
2.4 ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ.....	24
3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	26
3.1 Η ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	26
3.2 ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΡΟΜΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	29
3. 3 ΤΟ ΓΕΝΙΚΕΥΜΕΝΟ ΔΙΑΜΕΘΟΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ.....	33
3.4 ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.....	37
4. ΈΡΕΥΝΑ.....	40
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	40
4.1 ΣΚΟΠΟΣ.....	40
4.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	40
4.3 ΔΕΙΓΜΑ.....	41
4.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	41
4.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.....	43
4.6 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	44
5.ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	61

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το ενδιαφέρον μου σχετικά με θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης δημιουργήθηκε όσο σπούδαζα στο ΤΕΙ Κοινωνικής Εργασίας μέσα από μαθήματα που άπτονται θεμάτων εκπαίδευσης και κοινωνικής πολιτικής. Σε μια επαγγελματική περίοδο της ζωής μου όπου δούλεψα ως Κοινωνική Λειτουργός σε δημοτικό σχολείο με μαθητές Ρομά χτισμένο από κοντέινερ μέσα στον καταυλισμό τους, πήρα την απόφαση να ασχοληθώ με την κοινότητα των Ελλήνων Ρομά. Ήταν φυσικό επακόλουθο να υπάρξει ευαισθητοποίηση από την μεριά μου και εμπλοκή σε κοινωνικές και σχολικές δραστηριότητες αναφορικά με τη ζωή των Ρομά. Επέλεξα να πραγματοποιήσω την ερευνά μου σε εκπαιδευτικά και κοινωνικά θέματα που άπτονται της κοινωνικής ομάδας των Ρομά. Μελέτησα έτσι θέματα που αφορούν στην εκπαίδευση τους, την διαδικασία της ένταξη στο σχολικό πλαίσιο και τη μαθησιακή διαδικασία, την σχέση με τους εκπαιδευτικούς και την πορεία τους έπειτα από την αποφοίτηση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα ερεύνησα το θέμα από την πλευρά των μητέρων Τσιγγάνων σχετικά με τις αντιλήψεις τους για την εκπαίδευση, τον τρόπο που διαβιών και την κουλτούρα τους που αφορά τον πρόωρο γάμο σε σχέση με τη φοίτηση και την μαθησιακή τους εξέλιξη. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου Κυρία Κουτσούκου Ηλέκτρα για την πολύτιμη συνεργασία μας και την αρωγή της για την διεκπεραίωση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τη σημασία της εκπαίδευσης για την ζωή των παιδιών Ρομά, την ένταξη αυτών στο σχολικό πλαίσιο και τις απόψεις των μητέρων Ρομά για τη φοίτηση των παιδιών τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και πόσο αυτή επηρεάζει την αποφυγή του πρόωρου γάμου. Η έρευνα που υλοποιήθηκε είναι ποιοτικής μεθόδου και σαν μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη με μητέρες μαθητών Ρομά. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι, παρόλο που το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των

γονιών σχεδόν ανύπαρκτο, οι μαθητές Ρομά κάνουν μεγάλη προσπάθεια να ενσωματωθούν στο σχολικό πλαίσιο. Είναι σπουδαίας σημασίας η ένταξη των Ρομά στην κοινωνία μέσα από την εκπαίδευση. Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση ενισχύεται πολύ τα τελευταία χρόνια μέσα από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εντάσσοντας μαθητές με διάφορες πολιτισμικές κουλτούρες. Ωστόσο ο πρόωρος γάμος για τα παιδιά Ρομά αν και συνεχίζει να υφίσταται, δείχνει να μειώνεται σταδιακά αν οι ίδιοι εμπιστευτούν πιο πολύ την εκπαίδευση και ολόκληρο το σύστημα προσπαθήσει να τους εντάξει ακόμα περισσότερο.

Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει ιστορική αναδρομή για την καταγωγή που έχουν οι Ρομά, θα δούμε τη δομή της οικογένειας, τα επαγγέλματα που ακολουθούν για να βιοπορίζονται αλλά και την κοινωνική συμπεριφορά και προσαρμογή στα κράτη εγκατάστασης τους. Θα αναφερθούμε στη γλώσσα των Ρομά στην κουλτούρα τους γενικότερα και πιο ειδικά στο εθιμοτυπικό κομμάτι του γάμου και ιδιαίτερα του πρόωρου γάμου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις διάφορες ψυχοκοινωνικές και υποστηρικτικές παρεμβάσεις που αφορούν την σχολική μάθηση των παιδιών Ρομά. Θα δώσουμε τον ορισμό της εκπαίδευσης, θα γίνει αναφορά στον κοινωνικό αποκλεισμό που βιώνουν στο σχολείο, την σχολική διαρροή αλλά και στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ξεκινάει από το νηπιαγωγείο.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εκπαίδευση των μαθητών με την εισαγωγή τους στην κατώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Θα μιλήσουμε για το γενικευμένο διαμεθοδικό μοντέλο αλλά και τα διαγνωστικά εργαλεία.

Το τέταρτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον μεθοδολογικό σχεδιασμό της ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε μητέρες μαθητών Ρομά προκειμένου να διεξαχθούν συμπεράσματα για την σημασία της εκπαίδευσης των μαθητών Ρομά και την αποφυγή του πρόωρου γάμου.

Τέλος, παραθέτονται τα συμπεράσματα της έρευνας αυτής. Παρουσιάζονται προτάσεις και εν κατακλείδι γίνεται μια μικρή παράθεση ερωτημάτων προς διερεύνηση.

SUMMARY

The present work addresses the importance of education in the lives of Roma children, their inclusion in the school context and the views of Roma mothers on their children's education in primary education and how this affects the avoidance of early marriage. The research carried out is a qualitative method and the semi-structured interview with mothers of Roma students was used as a methodological tool. The results of the research showed that, although the educational background of the parents is almost non-existent, Roma students make a great effort to integrate into the school context. It is important for Roma to integrate into society through education. Intercultural education has been greatly enhanced in recent years through the Greek education system by integrating students from different cultural cultures. However, early marriage for Roma children, although it continues to exist, seems to decrease gradually if they themselves trust education more and the whole system tries to integrate them even more.

The first chapter will provide a historical overview of the Roma origin, the family structure, the professions that follow to make a living, as well as the social behavior and adaptation in their home countries. We will refer to the Roma language in their culture in general and more specifically to the ceremonial part of marriage and specially early marriage.

In the second chapter we will discuss the various psychosocial and supportive interventions related to the school learning of Roma children. We will define education, refer to the social exclusion they experience in school, school leakage, and the educational program that starts in kindergarten.

The third chapter deals with the education of pupils by introducing them to the lower level of education. We will talk about the generalized intermodal model but also the diagnostic tools.

The fourth chapter is devoted to the methodological design of qualitative research carried out on Roma mothers in order to draw conclusions on the importance of educating Roma students and avoiding premature marriage.

Finally, the conclusions of this research are listed. Proposals are presented and in the end there is a brief query to be explored.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

- Ρομά
- Εκπαίδευση
- Πρόωρος γάμος
- Αντιλήψεις μητέρων μαθητών Ρομά

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη μετανεωτερική πραγματικότητα, όπου οι κοινωνίες βρίσκονται σε κρίση και τα άτομα που τις απαρτίζουν, αναζητούν νόημα σε πολλούς τομείς της ζωής τους, καλούμαστε να απαντήσουμε κατά πόσο είμαστε διαπολιτισμικά έτοιμοι να αποδεχτούμε και να εντάξουμε την ετερότητα στην κοινωνία μας. Σε πολλές περιπτώσεις, οι μηχανισμοί κοινωνικής πολιτικής αδυνατούν να προσεγγίσουν διαπολιτισμικά ζητήματα με αποτέλεσμα να καταπατώνται ακόμα και σήμερα τα ανθρώπινα δικαιώματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού.

Μία από τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού, που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις ανισότητες και τις διακρίσεις, είναι η φυλή των Τσιγγάνων. Σε ολόκληρο τον κόσμο, ο πληθυσμός τους υπολογίζεται στα 15 εκατομμύρια και είναι η μοναδική φυλή που εξαπλώθηκε στη δύση με ειρηνικές διαδικασίες. Το αποκορύφωμα της εξαθλίωσης τους και του αποκλεισμού τους, είναι το βαρύ φορτίο αίματος που άφησαν στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Οι Κοινωνικές Επιστήμες, έχουν αναπτύξει τον κλάδο της Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με στόχο την παροχή ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, την ενδυνάμωση και τη συνηγορία σε διάφορες εθνοτικές μειονότητες. Χρησιμοποιώντας πλέον ενδυναμωτικές πρακτικές και σεβόμενη την ανθρώπινη φύση και ύπαρξη με τα ιδιαίτερα πολυπολιτισμικά της χαρακτηριστικά, οι κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα η Κοινωνική Εργασία προωθεί την κοινωνική αλλαγή και την κοινωνική δικαιοσύνη και πιο συγκεκριμένα σε σχολεία όπου φοιτούν μαθητές Ρομά έχουν σκοπό την κοινωνική ένταξη και την αποτροπή της σχολικής διαρροής και της σχολικής άρνησης.

1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η κοινωνική ομάδα της μειονότητας των Τσιγγάνων που υπάρχουν και διαβιούν στην Ελλάδα, καθώς και οι Τσιγγάνοι που υπάρχουν στην Ευρώπη κατάγονται από την Ινδία, και είχαν το όνομα Ρομ. Με αυτό το όνομα αποκαλούνται και σήμερα ή αλλιώς Ρομανοί. Ανήκαν στις κατώτερες κλάσεις ενός λαού χωρίς ιστορική πατρίδα. Στις αρχές του 9^{ου} αιώνα αντιμετώπιζαν μεγάλη απόρριψη και ζούσαν στο περιθώριο στην κοινωνία της Ινδίας, γι' αυτό και αποφάσισαν να ξεκινήσουν να μεταναστεύουν προς την Ευρώπη, τα Βαλκάνια αλλά και τη Μέση Ανατολή. Η εμφάνιση των Τσιγγάνων κινούμενοι προς την Ευρώπη, έγινε στις αρχές του 12^{ου} αιώνα. Μετακινήθηκαν σε πολλές και διάφορες πόλεις της Ευρώπης γυρνώντας ως πλανόδιοι και ασκώντας πρόχειρα επαγγέλματα όπως το να κατασκευάζουν καλάθια και να επισκευάζουν χαλκώματα. Ζώντας σαν νομάδες χρησιμοποιούσαν γλώσσα ακατάληπτη με αποτέλεσμα η συνεννόηση και η επικοινωνία με όποιον συναντούσαν να πραγματοποιείται με νεύματα και χειρονομίες (Λυδάκη, 1998).

Οι Ρομά ήταν ένας λαός ο οποίος αγνοούσε την προέλευση του αλλά και τον προορισμό του. Δυσκολεύονταν να μείνουν μόνιμα σε έναν συγκεκριμένο τόπο καθώς τα κράτη από τα οποία περνούσαν δεν τους δεχόταν. Έτσι οι τσιγγάνοι γίνονταν μετανάστες περνώντας από χώρα σε χώρα καθώς είχαν πολλές τιμωρίες, απελάσεις και η νομοθεσία των κρατών δεν λειτουργούσε υπέρ αναγκάζοντας τους να είναι σε διαρκή αναζήτηση ενός τόπου που θα ήταν πιο φιλόξενο για εκείνους (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι μετακινήσεις των Τσιγγάνων συνεχίζονται καθώς η περιθωριοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν είναι τεράστιο πλήγμα για εκείνους και ένα πολύ βασικό πρόβλημα που καλούνται να το διαχειριστούν. Μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου πολέμου κυνηγήθηκαν με το πιο σκληρό τρόπο και τα μεγαλύτερα μεταναστευτικά κύματα για εκείνους σημειώνονται με την κατάρρευση της πρώην Γιουγκοσλαβίας προς τις περιοχές της Αυστρίας και της Ιταλίας (Χατζησαββίδης, 1996).

Στην Ελλάδα οι Τσιγγάνοι έφτασαν τον 14^ο αιώνα. Έχουν εγκατασταθεί σε περιοχές της Κρήτης, στην Πελοπόννησο αλλά και στην Κύπρο. Ο συνολικός

αριθμός του πληθυσμού των Ρομά που μένουν στην Ελλάδα σήμερα, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακριβή αριθμό καθώς δεν μπορούμε να έχουμε αξιόπιστα στοιχεία απογραφής του πληθυσμού αυτού καθώς ζουν με έναν νομαδικό τρόπο ζωής και μετακινούνται συνεχώς (Μάρκου, 2008). Υπολογίζεται όμως πως τουλάχιστον 150.000 Ρομά διαβιούν μόνιμα στην ελληνική επικράτεια (Μωραϊτού, 2013). Στις αρχές τις δεκαετίας του 1970 αναγνωρίζονται ως έλληνες πολίτες. Ζώντας πολλούς αιώνες στην Ελλάδα πλέον δεν μιλάμε για εθνοτική και θρησκευτική μειονότητα. Το θρήσκευμα το οποίο ασπάζονται είναι ίδιο με αυτό της κυρίαρχης ομάδας. Οι πιο πολλοί εξαιρώντας τους Ρομά της Θράκης οι οποίοι είναι μουσουλμάνοι, είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Ζουν στις παρυφές μεγάλων πόλεων νομαδικά διατηρώντας τις πολιτισμικές τους διαφορές όπως τα έθιμα, τον γάμο, την κοινωνική οργάνωση και τη γλώσσα τους. Τα επαγγέλματα που συνηθίζουν να εξασκούν στους τόπους που περιπλανιούνται έχουν να κάνουν με το εμπόριο, τις αγροτικές εργασίες, την ψυχαγωγία (μουσική) και την χειρομαντεία. Η γλώσσα τους έχει διατηρηθεί ανά τους αιώνες στη βάση της όμως την έχουν εμπλουτίσει και με πολλά στοιχεία διαλέκτων από χώρες που περιπλανήθηκαν (Παπακωνσταντίνου, 2000).

Όσο αφορά την ελληνική εκπαίδευση, τα παιδιά Ρομά παρουσιάζουν μεγάλη σχολική διαρροή και οι αναλφάβητοι Τσιγγάνοι εμφανίζουν ποσοστό που πλησιάζει το 80%, ενώ οι γυναίκες πάνω από την ηλικία των 25 χρόνων το ποσοστό φτάνει έως και 100% (Μάρκου, 2013).

Παρά το γεγονός της διαρκούς μετανάστευσης του πληθυσμού των Ρομά, οι ίδιοι καταφέρνουν και διατηρούν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Έρευνα που διεξήχθη το 2008, αναφέρεται σε 65.000 άτομα τα οποία ζουν σε 162 διαφορετικές περιοχές. Η μετακίνηση η οποία είναι συνεχόμενη αποτελεί για τους Ρομά έναν τρόπο να μετακινούνται από πόλη σε πόλη όποτε εκείνοι θελήσουν με αφορμή την επίσκεψη μακρινών συγγενών κυρίως σε γάμους αλλά και τελετές που ποικίλουν για εκείνους, έχοντας όμως ως αρνητικό αποτέλεσμα της έλλειψη σταθερότητας η οποία με την σειρά της οδηγεί σε παιδιά τα οποία δεν συμμετέχουν ομαλά στην σχολική ζωή (Νόβα-Καλτσούνη, 2001).

1.2. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Οι Ρομά θα λέγαμε πως είναι ένα είδος μεταναστών. Έχει καταδειχθεί πως η μετακίνηση τους από μια χώρα σε μία άλλη και η εγκατάσταση σε αυτή, αποτελεί μια ιδιαίτερα στρεσογόνο εμπειρία τόσο για τους ενήλικες όσο και για τα παιδιά. Επιπρόσθετα τα παιδιά που καλούνται να ζήσουν σε μια νέα χώρα αντιμετωπίζουν κάποιες φορές ενδοψυχικές συγκρούσεις, οι οποίες προέρχονται από την επαφή των δύο διαφορετικών πολιτισμών, δηλαδή της χώρας προέλευσης και της χώρας εγκατάστασης, με αποτέλεσμα να βιώνουν επιπολιτισμικό στρες (Μαδιανός, 2005).

Η εμφάνιση ψυχοπαθολογίας στα παιδιά Ρομά είναι ακόμη υπό διερεύνηση, διότι δεν υπάρχουν αρκετά αποδεικτικά στοιχεία για να τεκμηριώσουν την ύπαρξη προβλημάτων ψυχικής υγείας παιδιών που να σχετίζονται με τη χώρα προέλευσή τους. Ωστόσο μέχρι σήμερα έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά των μειονοτήτων έχουν μεγαλύτερη εκπροσώπηση στις τάξεις των ειδικών σχολείων όσο και στον πληθυσμό των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες και όσων εγκατέλειψαν το σχολείο (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2006).

Στον τομέα της ψυχοπαθολογίας των Ρομά επικρατούν διάφοροι μύθοι, όπως δηλαδή ότι όποιος μεταναστεύει έχει προδιάθεση να νοσήσει ψυχικά. Η επιστημονική πραγματικότητα και ιδιαίτερα η κοινωνική ψυχιατρική έχει δείξει ότι οι άνθρωποι που εγκαθίστανται σε μια άλλη χώρα και διατηρούν την ταυτότητά τους, τις αξίες και τον πολιτισμό τους, ενώ παράλληλα αποδέχονται το γηγενή τεχνικό πολιτισμό είναι ψυχικά υγιέστεροι και από ομοεθνείς τους που διαμένουν στην πατρίδα τους (Μαδιανός, 2005).

Ανεξάρτητα από την ηλικία του, το παιδί μπορεί να αισθάνεται ότι έχει αφήσει στην προηγούμενη κατοικία του, ένα κομμάτι του εαυτού του, ανθρώπους που αγαπά, όπως συγγενικά πρόσωπα ή φίλους. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι το παιδί βιώνει την απώλεια με την αλλαγή περιβάλλοντος, πόσο μάλλον με την αλλαγή πατρίδας. Τα μικρά παιδιά μπορούν και προσαρμόζονται με ευκολία σε ένα νέο περιβάλλον και ένα νέο πολιτισμό όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές για τα ίδια, ενώ οι έφηβοι αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής και ένταξης, διότι αναζητούν την ταυτότητα τους και η αλλαγή πολιτισμικών και κοινωνικών παραγόντων οδηγεί σε μεγαλύτερο άγχος, ιδιαίτερα εάν οι έφηβοι ντρέπονται για τον τόπο καταγωγής τους (Κοντοπούλου, 2007).

Σχετικά με την ψυχολογική και κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή των εφήβων μεταναστών Ρομά, χρειάζεται να αναφέρουμε ότι επηρεάζεται από: (α) τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας καταγωγής, όπως είναι για παράδειγμα τα κίνητρα της μετανάστευσης, (β) τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας υποδοχής, όπως το επίπεδο ξενοφοβίας, ρατσισμού και διακρίσεων. Η πλειονότητα των μελετών αποδεικνύει ότι τα παιδιά των μεταναστών Ρομά καταφέρνουν και ξεπερνούν τις αρχικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες που καλούνται να ζήσουν και να αναπτυχθούν. Επίσης ερευνητές από τη Βόρεια Αμερική, που ασχολήθηκαν κυρίως με τα παιδιά της δεύτερης γενιάς των μεταναστών αποδεικνύουν ότι τα παιδιά αυτά έχουν ικανοποιητικό επίπεδο ψυχικής υγείας και προσαρμογής (Μόττη – Στεφανίδη, Παυλόπουλος & Καπώνη, 2007).

Οι λόγοι για τους οποίους οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα, έμειναν στο παρελθόν μακριά από το σχολείο ποικίλουν:

- οι μετακινήσεις από τόπο σε τόπο
- ο αναλφαβητισμός των οικογενειών.
- Η φτώχεια και οι κακές συνθήκες διαβίωσης
- Οι καταυλισμοί των Τσιγγάνων στερούνται από τα απαραίτητα μέσα όπως νερό ηλεκτρικό ρεύμα, συστήματα αποχέτευσης, τουαλέτες.
- Οι καταυλισμοί επειδή είναι παράνομα εγκαταστημένοι έξω από την πόλη, συνήθως τα σχολεία βρίσκονται μακριά και δυσκολεύεται η πρόσβαση σε αυτά.
- η χαμηλή ιεράρχηση που έχει η σχολική εκπαίδευση στο αξιακό σύστημα της τσιγγάνικης κοινωνίας
- η μετάδοση των γνώσεων και των αξιών γινόταν μέσα στην κοινότητα και όχι στο σχολείο.
- τα ενδιαφέροντα που είχαν τα παιδιά δεν αφορούσαν τόσο πολύ την σχολική μάθηση αλλά την οικογενειακή και επαγγελματική ζωή.
- η γραφειοκρατία που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Τσιγγάνοι και τα απαραίτητα δικαιολογητικά που έπρεπε να προσκομίσουν κατά την εγγραφή του παιδιού στο σχολείο, τους αφαιρούσε το δικαίωμα που είχαν στην εκπαίδευση, καθώς προκειμένου να γίνει εγγραφή του παιδιού στο σχολείο έπρεπε να έχουν τα απαραίτητα πιστοποιητικά και δικαιολογητικά τα οποία ήταν πολύ δύσκολο για τους ίδιους να τα αναζητήσουν.

Τα σχολεία παλαιότερα είχαν τη δόμηση τους βασισμένη στον ελληνικό πολιτισμό και ήταν δύσκολο να παρακολουθήσει κάποιος που δεν μιλούσε την ελληνική γλώσσα. Τα τελευταία χρόνια η φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στα σχολεία έχει αυξηθεί και πλέον υπάρχει μια πολυπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση καθώς στα σχολεία φοιτούν εκτός από τσιγγανόπουλα και παιδιά μεταναστών και προσφύγων. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί αλλαγές και μεγάλες διαφοροποιήσεις στην κοινωνική οργάνωση των τσιγγάνων. Η εγκατάσταση των Τσιγγάνων γίνεται πιο μόνιμοι και οι οικογενειακές μετακινήσεις προς αναζήτηση εργασίας είναι λιγότερες. Η παιδική εργασία μειώνεται. Τα παιδιά προσπαθούν να πηγαίνουν σχολείο ακόμα και αν αυτό βρίσκεται μακριά από τον καταυλισμό τους(Μπιζού,2003)

Είναι γεγονός πως δεν υπάρχουν Τσιγγάνοι που να ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα. Αυτό αποδίδεται στο ότι δεν κατέχουν την εκπαίδευση που απαιτείται για να πραγματοποιηθεί η ένταξή τους στην αγορά της νόμιμης εργασίας. Δεδομένα της σημερινής πραγματικότητας αποδεικνύουν πως μόνο το 40% των Τσιγγάνων έχουν εργασία από την οποία βιοπορίζονται, χωρίς φυσικά αυτή να υφίσταται με νόμιμο τρόπο και να είναι μακροχρόνια. Η συγκεκριμένη κατάσταση έχει άμεσες επιπτώσεις στις συνθήκες διαβίωσής τους, επειδή δεν υπάρχει η απαραίτητη εκπαίδευση για ενασχόληση στη νόμιμη αγορά εργασίας και πολλές φορές αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να ψάχνουν παράνομους τρόπους, συνήθως κλέβοντας ώστε να αποκτήσουν χρήματα και τη διακίνηση ναρκωτικών, γεγονός που δημιουργεί συγκρουσιακές καταστάσεις με τις δημοτικές αρχές και με τους ανθρώπους που κατοικούν στις περιοχές όπου διαμένουν (Μπιζού,2003).

1.3 Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η λέξη Τσιγγάνος έχει Ελληνική προέλευση. Προέρχεται από τη λέξη Ατσιγγανος που ετυμολογικά έχει συσχέτιση με τη λέξη Αθίγγανος. Η λέξη Αθίγγανος προέρχεται από το στερητικό -α- και το ρήμα «θιγγάνω», του οποίου η σημασία είναι θίγω. Αυτοί λοιπόν που κανείς δεν τους θίγει. Στην Ελλάδα οι τσιγγάνοι είναι γνωστοί ως «Γύφτοι», ενώ σπάνια τους αποκαλούν οι άλλοι Ρομά. Η λέξη «Ρομ» την οποία χρησιμοποιούν οι ίδιοι, σημαίνει στη δική τους γλώσσα «άντρας» ή «σύζυγος». Οι ίδιοι κάνουν μεγάλη αναφορά σε λέξεις όπως «Μελελέ»

που σημαίνει μαύρος λαός, «Μανούχ» δηλαδή άνθρωπος και «Σίντε» (Σέλλα-Μάζη, 2001).

Η γλώσσα των Ρομά χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία ως προς το λεξιλόγιο, την σύνταξη, την μορφολογία και τη φωνητική της. Η ποικιλία αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες όπως είναι οι πολλαπλοί τόποι μετακίνησης τους και διαμονής τους, η έλλειψη συνεχούς και προγραμματισμένης εκπαίδευσης, στη μη κωδικοποίηση της γλώσσας τους και στο γεγονός πως δεν υπάρχει γραπτή χρήση της γλώσσας. Η ποικιλία αυτή δεν είναι εμπόδιο προκειμένου να υπάρχει επικοινωνία μεταξύ Ρομά από διαφορετικές ομάδες (Καραθανάση, 2000).

Ρομανί ή ρομανές είναι μια γλώσσα μητροδίδακτη σχεδόν όλων των Τσιγγάνων ανά τον κόσμο. Η ρομανί είναι μια γλώσσα που πάνω σε αυτή έχουν εισαχθεί χαρακτηριστικά και ιδιώματα από άλλες γλώσσες. Έχει μια γλωσσική πολυμορφία με ρίζες τον 9^ο αιώνα από την Ινδία. Από τον 16^ο αιώνα και έπειτα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από γλώσσες και άλλων χωρών όπως η Τουρκία, η Γαλλία, η Ισπανία. Η ρομανί δεν είναι μια γραπτή γλώσσα γι' αυτό το λόγο και δεν υπάρχουν γραπτά τσιγγάνικα κείμενα. Μεταφέρεται από γενιά σε γενιά μέσω του προφορικού λόγου. Λόγω λοιπόν του προφορικού χαρακτήρα που έχει η γλώσσα τους θεωρείται πως οι Ρομά έχουν έλλειψη παιδείας (Σέλλα- Μάζη, 2001).

Έτσι, οι Ρομά προκειμένου να επικοινωνούν με τους γύρω τους για οικονομικά, θέματα γραφειοκρατίας και πάσης φύσεως θέματα, χρησιμοποιούν τη νεοελληνική γλώσσα ή τη γλώσσα της εκάστοτε χώρας διαμονής μαζί με τη ρομανί. Είναι μια πληθυσμιακή ομάδα η οποία είναι δίγλωσση με συνέπεια και αντίκτυπο στη μαθησιακή εξέλιξη των παιδιών τους τα οποία θεωρούνται αναλφάβητα.

Στο ελληνικό σχολείο διδάσκονται όλα τα μαθήματα μέσα από την ελληνική γλώσσα δημιουργώντας καταυτόν τον τρόπο τεράστια προβλήματα στην σχολική τους ένταξη και επίδοση αφού δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών τους. Αυτό έχει σαν συνέπεια να δυσκολεύονται στην συνεχόμενη παρακολούθηση και αποκλίνουν από τη σχολική διαδικασία μη κατανοώντας την γλώσσα (Καραθανάση, 2000).

1.4. ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και τον Νόμο 2101/1992, παιδί ορίζεται ο κάθε άνθρωπος όντας κάτω των 18 ετών, εκτός και εάν επέρχεται νωρίτερα η ενηλικίωσή του, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία για το παιδί. Επιπροσθέτως σύμφωνα με τον Οικογενειακό Δίκαιο της Ελλάδας και τον Νόμο 1329/83, μεταξύ άλλων άρθρων καθορίζεται ότι το 18ο έτος ηλικίας ορίζεται ως έτος ενηλικίωσης και καθιερώνεται ως κατώτατο όριο προκειμένου να υπάρξει τέλεση γάμου και για τα δύο φύλα. Βλέπουμε πως το Ελληνικό Σύνταγμα, μολοντί παρουσιάζει έλλειψη ειδικών διατάξεων αναφορικά με γάμους που είναι πρόωροι, παρέχει εύφορο έδαφος για τη θέσπιση συγκεκριμένων πολιτικών και νομοθετικών μέτρων ενάντια του φαινομένου των πρόωρων γάμων, καθώς αποτελεί μέρος των προστατευτικών διατάξεων που αφορούν ανήλικους κάτω των 18 ετών. Επομένως εναπόκειται στο κράτος η ενίσχυση της νομοθεσίας αυτής (Βαθρακόκλειστος, 2004).

Ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας και πιο συγκεκριμένα το Οικογενειακό Δίκαιο ρυθμίζει ζητήματα αναφορικά με τον γάμο. Για τη σύναψη γάμου απαιτείται συμφωνία από τους μελλονύμφους έχοντας συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους. Οι σχετικές δηλώσεις γίνονται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση ή προθεσμία. Το δικαστήριο όμως έχει τη δυνατότητα αν γίνει ακρόαση από τους μελλονύμφους αλλά και των προσώπων που έχουν την επιμέλεια του ανηλίκου, να επιτρέψει το γάμο και πριν γίνει η συμπλήρωση της συγκεκριμένης ηλικίας, εάν η τέλεσή του επιβάλλεται από κάποιον σπουδαίο λόγο όπως ο μακροχρόνιος δεσμός των μελλονύμφων, η εγκυμοσύνη, κλπ. Ο νόμος δεν προβλέπει ελάχιστο όριο ηλικίας για το γάμο, αλλά η άδεια γάμου δεν δύναται να δοθεί σε ανήλικο που δεν έχει ούτε περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα, δηλαδή δεν έχει συμπληρώσει το 10ο έτος της ηλικίας του (Βαθρακόκλειστος, 2004).

Σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο και πιο συγκεκριμένα με το άρθρο 1356 του Αστικού Κώδικα η σύναψη γάμου με συγγενείς εξ αίματος εμποδίζεται σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια γραμμή ως τον τέταρτο βαθμό συγγένειας. Ο γάμος που τελείται παραβιάζοντας το άρθρο 1356 θεωρείται άκυρος αναφορικά με το άρθρο 1372 του Αστικού Κώδικα. Επίσης και ο χριστιανισμός απαγορεύεται την ενδογαμία. Η σύναψη γάμου που βασίζεται στην ενδογαμία δημιουργεί πενταπλάσιες πιθανότητες στο να γεννηθούν παιδιά με κληρονομικές νόσους και αναπηρίες.

Οι γάμοι μεταξύ συγγενών είναι ένα γεγονός που το βλέπουμε συχνά σε κλειστές ομάδες όπως αυτή των Τσιγγάνων. Η ενδογαμία έχει στόχο να ενισχυθεί η συνοχή τους ως ομάδα και να υπάρξει διάκρισή από τις υπόλοιπες. Άρα ο γάμος είναι μια συλλογική απόφαση για εκείνους και λιγότερο ατομική. Είναι καθήκον το οποίο εξυπηρετεί αρχικά τις ανάγκες που έχει η οικογένεια ως ομάδα (οικονομικές, κοινωνικές) και δευτερευόντως προσωπικούς κίνητρα, στόχους και επιθυμίες. Η επιλογή του συντρόφου για τους παραπάνω λόγους είναι μια απόφαση που την παίρνουν οι γονείς (Παπακωνσταντίνου,2004).

1.5 . ΠΡΩΩΡΟΣ ΓΑΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Η σύναψη πρόωρου γάμου, όπου και αν αυτή πραγματοποιείται, αποτελεί μια εξαιρετικά επιβλαβή πρακτική, σχετιζόμενη με την παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού αναφορικά με την υγεία, την εκπαίδευση και την ασφάλεια. Αντιπροσωπεύει την πιο φανερή μορφή σεξουαλικής κακοποίησης, ειδικά για τα κορίτσια, γίνεται επιβράδυνση της αναπτυξιακής τους πορείας και συνήθως η κατάληξη είναι η πρόωμη εγκυμοσύνη και ο κοινωνικός αποκλεισμός (Μωραΐτου, 2013).

Ο πολύ δύσκολος τρόπος που διαβιώνει οι Τσιγγάνοι έχει ως απόρροια την μεγάλη παιδική θνησιμότητα και μέσος όρος ζωής τους να κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η συγκεκριμένη κατάσταση διαβίωσης τους ωθεί στο να επισπεύδουν τις διαδικασίες σχετικά με τη ζωή. Μια από αυτές και ύψιστης σημασίας για εκείνους είναι ο γάμος και η αναπαραγωγή η οποία συνοδεύεται με μεγάλο αριθμό γέννησης παιδιών. Εξηγείται λοιπόν το γεγονός του μεγάλου αριθμού γέννησης παιδιών για τις τσιγγάνικες οικογένειες και το γιατί πραγματοποιούνται οι γάμοι σε πολύ νεαρή ηλικία και είναι όλοι πρόωροι πριν καν ενηλικιωθεί το ζευγάρι. Επιπλέον η προσπάθεια διατήρησης της συλλογικότητάς τους, ως ομάδα και κοινότητα απαιτεί το έγγαμο βίο να πραγματοποιείται σε νεαρή ηλικία, πριν καν προλάβουν ως έφηβοι, οι Ρομά να καταφέρουν να επηρεαστούν από συνομήλικες ομάδες μη Τσιγγάνων. Άλλοι λόγοι σύναψης πρόωρου γάμου είναι η πρόωμη επαγγελματική ενασχόληση, η χαμηλού επιπέδου εκπαίδευση που είχαν ειδικά τα παλαιότερα χρόνια, η

σημαντικότητα της δημιουργίας οικογένειας στην τσιγγάνικη κουλτούρα αλλά και η έλλειψη ενδιαφερόντων. Η κοινωνική απαίτηση προκειμένου να γίνει η σύναψη γάμου στην ηλικία 13-16 θα οδηγήσει στην εγκατάλειψη του σχολείου. Η ηλικία που οι ίδιοι εκφράζουν την επιθυμία να παντρευτούν, διαφέρει πολύ από την ηλικία που παντρεύονται συνήθως. Και αυτό συμβαίνει γιατί πλέον τα ερεθίσματα τους και η ενασχόληση με την εκπαίδευση, έχει δημιουργήσει για εκείνους άλλους ορίζοντες και όνειρα. Όμως ένας πρόωρος γάμος περιορίζει τις δυνατότητες αποκατάστασης του ανθρώπου που πραγματοποιεί το γάμο. Σημαίνει ειδικά για τα κορίτσια εγκατάλειψη του σχολείου και ανεργία (Λυδάκη, 2000).

Παράγοντες σύναψης πρόωρου γάμου:

- Η εκπαίδευση. Όσο πιο εκπαιδευμένοι είναι οι Τσιγγάνοι, τόσο μεταθέτουν το γάμο σε ηλικία που συνάδει με την ενηλικίωση τους. Η επένδυση στην εκπαίδευση συνδέεται με την αύξηση του ορίου ηλικίας που παντρεύονται οι Τσιγγάνοι που ζουν στην Ελλάδα.
- Ο συντηρητισμός των γονιών οι οποίοι παίρνουν την απόφαση για τον γάμο των παιδιών τους.
- Η ισχυρή κουλτούρα τους και η σημαντικότητα της εθιμοτυπικής παράδοσης του γάμου.
- Η παιδική θνησιμότητα για εκείνους οδηγεί την αναπαραγωγή πολλών παιδιών.
- Οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης.
- Η διατήρηση της συλλογικότητας με την ένωση των οικογενειών.

1. 6. ΕΘΙΜΙΚΟΣ - ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ.

Ο γάμος για τους Ρομά που κατοικούν στον Ελλαδικό χώρο αλλά και ανά τον κόσμο αποτελεί γεγονός ύψιστης σημασίας για το ζευγάρι, την οικογένεια του αλλά και όλους τους συγγενείς, τόσο ως τελετή όσο και ως κουλτούρα. Μια σειρά διαφόρων τελετουργιών και εθιμοτυπικών λειτουργιών υφίστανται όταν το ζευγάρι πάρει την απόφαση να παντρευτεί. Ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των Τσιγγάνων

παντρεύονται σε πολύ νεαρή ηλικία είτε από έρωτα είτε από προξενικό (Μαγριπλής, 2008) .

Στο γάμο που πραγματοποιείται με προξενικό οι οικογένειες φροντίζουν να φέρουν σε επαφή τους μελλοντικούς συζύγους. Προτού όμως γίνει η συνάντηση του ζευγαριού σε κάποιο τσαντίρι, θα διαπραγματευτούν οι οικογένειες το χρηματικό ποσό, δηλαδή την προίκα. Ως είθισται, οι γονείς του γαμπρού θα στελεχώσουν με έπιπλα, χαλιά και οικοκυρικά σκεύη το σπίτι των μελλόνυμφων και οι γονείς της νύφης θα δώσουν χρηματικό ποσό. Αφού γίνει η συνάντηση και δοθούν τα προικιά θα ακολουθήσει ένα πολύ μεγάλο γλέντι αρραβώνων με μουσικά όργανα όπως τουμπελέκια και κλαρίνα και θα στολίσουν την νύφη με πολλά χρυσαφικά. Έπειτα από τον αρραβώνα και σε χρονικό διάστημα έως 1 χρόνο θα γίνει ο γάμος του ζευγαριού με μεγάλο γλέντι. Κατά την διάρκεια του γλεντιού, πραγματοποιείται ένα σημαντικό έθιμο για τους τσιγγάνους "το ματωμένο σεντόνι". Το έθιμο αυτό αποδεικνύει την παρθενιά της νύφης, γεγονός τιμητικό και για τις δυο οικογένειες (Μπεχράκη, 2002).

Στην περίπτωση που δυο νέοι είναι ερωτευμένοι αλλά οι οικογένειες τους δεν συναινούν στην τέλεση του γάμου, τότε οι δυο νέοι κλέβονται και φτιάχνουν σε έναν άλλο τόπο τη δική τους οικογένεια. Αυτό είναι το έθιμο του κλεψίματος το οποίο έχει προκαλέσει συγκρούσεις σε οικογένειες ρομά οι οποίες οδηγούν σε ξυλοδαρμούς αλλά ακόμα και σε φόνο. Σχετικά με το αν οι Τσιγγάνοι αποφασίσουν χωρίσουν, δεν θα πάρουν σχεδόν ποτέ επίσημα διαζύγιο, απλά θα σταματήσουν να διαβιούν χωρίς νομικές διαδικασίες (Μπεχράκη, 2002).

Η παιδική θνησιμότητα στη φυλή των Τσιγγάνων ανέρχεται σε μεγάλα ποσοστά. Ο μέσος όρος ζωής τους είναι πολύ χαμηλός λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης τους. Οι ίδιοι αμελούν πολλές φορές την προσωπική τους υγιεινή και καθαριότητα με αποτέλεσμα να νοσούν πολύ συχνά. Ο εμβολιασμός των παιδιών τις περισσότερες φορές δεν συντελείται και αυτό τους κάνει πολύ ευάλωτους στις ασθένειες που πολλές φορές οδηγούν στο θάνατο. Έτσι λοιπόν η διαδικασία της αναπαραγωγής γίνεται πολύ σύντομα και πολύ πριν την ενηλικίωση τους σπεύδουν να παντρευτούν και να αναπαραχθούν κάνοντας πολλά παιδιά όπως είθισται στην κουλτούρα τους. Η ηλικία που ξεκινάνε να παντρεύονται είναι τα 12 έτη και μέχρι τα 19 φροντίζουν να έχουν παντρευτεί. Η ψυχοκινητική αναπτυξιακή περίοδος για ένα παιδί είναι καθοριστική και πρέπει να είναι ισορροπημένη. Τα πρώτα στάδια της εφηβείας συμπίπτουν με τον γάμο και την

γονιμοποίηση τους. Όσα παιδιά πάνε στο σχολείο μόλις τελειώσουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν κατορθώνουν να προχωρήσουν στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης την δευτεροβάθμια, διότι πρέπει να παντρευτούν. Το στίγμα είναι πολύ βαρύ για την κάθε οικογένεια εάν μέχρι την ενηλικίωση τους δεν έχουν κάνει την δική τους οικογένεια. Τα κορίτσια θεωρούνται γεροντοκόρες αν ξεπεράσουν την ηλικία των 20 ετών και δεν έχουν παντρευτεί. Η δημιουργία οικογένειας στην τσιγγάνικη κοινωνία είναι ύψιστης σημασίας. Η έλλειψη ενδιαφερόντων, η πολιτισμική αποστέρηση, η έλλειψη ποικίλων ερεθισμάτων, η χαμηλού επιπέδου εκπαίδευση και μόρφωση που έχουν, η έλλειψη ενασχόλησης με αθλητικές και κοινωνικές δραστηριότητες γενικότερα τους οδηγεί στον πρόωρο γάμο. Ωστόσο το ελληνικό δίκαιο απαγορεύει την τέλεση γάμων μεταξύ ανηλίκων. Τέλος η παράδοση που προκρίνει το γάμο μεταξύ των ανθρώπων από την ίδια κοινωνική ομάδα και τάξη, δηλαδή η ενδογαμία, είναι σε πολύ υψηλό ποσοστό στους Τσιγγάνους και γιαυτό αποτελεί και το βασικότερο λόγο διατήρησης των πολιτισμικών τους στοιχείων. Συχνό φαινόμενο στην κοινωνία τους είναι και ο γάμος μεταξύ συγγενικών προσώπων ακόμα και πρώτου βαθμού συγγένειας με θλιβερό αποτέλεσμα να γεννιούνται παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες αλλά και ειδικές ανάγκες (Καραθανάση, 2000).

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ.

Στην εποχή μας, το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημόνων επικεντρώνεται στα παιδιά εκείνα τα οποία αν και ζουν σε αντίξοες συνθήκες, με πίεση, στρες, βία, έλλειψη ορίων, οικογένειες αποδιοργανωμένες και δυσμενή περιβάλλοντα, κατορθώνουν να διατηρήσουν την ψυχοκοινωνική τους επάρκεια χωρίς μεταπτώσεις στην κοινωνική λειτουργικότητα τους και την ψυχική τους υγεία. Σε γενικές γραμμές, με τον όρο ψυχική ανθεκτικότητα αναφερόμαστε στην ικανότητα που έχει το άτομο στο να λειτουργεί επαρκώς παρά το γεγονός ότι ζει σε αντίξοες, δυσμενείς έως και στρεσογόνες συνθήκες

Στη βιβλιογραφία ως παράγοντες επικινδυνότητας αναφέρονται η οικονομική ανέχεια, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του γονέα, η δυσλειτουργικότητα της οικογένειας, η κακοποίηση του παιδιού, τα προβλήματα σωματικής υγείας του γονέα ή του παιδιού, η ψυχική ασθένεια του γονέα, το μεγάλο μέγεθος της οικογένειας, η

κοινωνική θέση της μειονότητας. Από την άλλη μεριά ως προστατευτικοί παράγοντες, μεταξύ άλλων, θεωρούνται το καλό επίπεδο νοητικής λειτουργίας, η ιδιοσυγκρασία, οι προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας, η αυτοεκτίμηση, η καλή σχέση με τους γονείς, η υποστήριξη από μέλη της ευρύτερης οικογένειας, το υποστηρικτικό σχολείο και η σχέση που θα αναπτυχθεί με έναν ενήλικα και θα λειτουργεί ως θετικό πρότυπο (π.χ. εκπαιδευτικό) (Μόττη – Στεφανίδη, 2005).

Σύμφωνα με τον Garmezy (1993), υπάρχουν τρεις ομάδες παραγόντων, οι οποίοι δρουν προστατευτικά όταν το παιδί ζει σε αντίξοες συνθήκες. Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται οι δεξιότητες και το προφίλ του παιδιού (π.χ. εύκολη ιδιοσυγκρασία, καλή νοημοσύνη), στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά που έχει η οικογένεια των παιδιών αυτών (π.χ. συνοχή της οικογένειας) και η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του γενικότερου κοινωνικού περιβάλλοντος που ζει το παιδί (π.χ. ύπαρξη ενός υποστηρικτικού κοινωνικού δικτύου) (Μόττη – Στεφανίδη, 2005).

Τα παιδιά, χρειάζονται υποστήριξη από την οικογένεια, το σχολικό περιβάλλον, αλλά και την ευρύτερη κοινωνία, ώστε να αξιοποιήσουν τα ταλέντα τους, τη νοημοσύνη τους και να μπορέσουν να ενταχθούν χωρίς ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Έχοντας συνειδητοποιήσει την ανάγκη για διεπιστημονική και διύπηρεσιακή συνεργασία, το κράτος έχει αναπτύξει αμφίδρομη επικοινωνία και συνεργασία με τις κοινωνικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες των δήμων, για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα και να καλυφθούν οι ανάγκες των τσιγγανοπαίδων και των οικισμών (Bourdieu, 2004),

Η ευαισθησία, η αμοιβαία συμμετοχή και η ενδυνάμωση, συντελούν στην αποδοχή της ετερότητας καθώς μέσω των προηγούμενων, επιχειρείται η ενίσχυση των ισχυρών σημείων των κοινωνικών μειονοτικών ομάδων. (Payne, 2000). Εξίσου σημαντική για την αποδοχή της ετερότητας αλλά και την ενδυνάμωση, κρίνεται η αποδοχή της θρησκείας, καθώς αποτελεί έναν ισχυρό παράγοντα της ψυχικής ιδιοσυγκρασίας των ατόμων και με αυτό τον τρόπο ο κοινωνικός επιστήμονας, μπορεί να ασκήσει κοινοτική εργασία αλλά και κλινική κοινωνική εργασία σεβόμενος την ιδιοτυπία κάθε πολιτισμού. Οι επιστήμονες, σε μια συνεχή διαδικασία προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης, επιδιώκουν να καλλιεργήσουν την διαπολιτισμική τους ενσυναίσθηση, την κατανόηση, την δεκτικότητα και την συνεργασία (Μαργιπλής, 2008) .

Οι παρεμβάσεις της κοινωνικής εργασίας, απαιτούν εφαρμογή των αρχών της πολυπολιτισμικότητας και μια πολιτική ανοιχτή προς τις ετερότητες. (Ζαϊμάκης, 2002). Ο ρόλος που διαδραματίζει το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγεται ο γραπτός λόγος και χρησιμοποιείται είναι ύψιστης σημασίας. Επίσης χρησιμοποιείται η βασική αρχή της επιστήμης της Κοινωνικής Εργασίας, η οποία αναφέρεται στη συναίνεση και συνειδητή εμπλοκή του εξυπηρετούμενου στη σχέση και στη διαδικασία βοήθειας. (Καλλινικάκη, 2005).

Σύμφωνα με τους Pincus & Minahan (1973), οι παρεμβατικές διεργασίες είναι οι ακόλουθες:

- Σύνδεση των ατόμων/συστημάτων με τα δίκτυα και τους κοινοτικούς πόρους.
- Διευκόλυνση αλληλεπίδρασης των κοινοτικών πόρων.
- Επιρροή κοινωνικής πολιτικής.
- Παροχή υλικών αγαθών.
- Συμμετοχή σε διαδικασίες κοινωνικού ελέγχου.

Σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς, το Υπουργείο παιδείας τοποθετεί ειδικό εκπαιδευτικό προσωπικό και συγκεκριμένα κοινωνικούς λειτουργούς στα σχολεία όπου φοιτούν Ρομά ώστε να ασκήσουν Κοινωνική Εργασία με την μειονότητα των Τσιγγάνων και με απώτερο σκοπό την ένταξη και παραμονή των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο και στην εκπαίδευση γενικότερα. Το μοντέλο που ακολουθείται, είναι το Γενικό Ολιστικό Διαμεθοδικό Μοντέλο (ενοποίηση Κ.Ε.Ο. – Κ.Ε.Κ., βασισμένο στη Συστημική θεώρηση). Τα συστήματα στα οποία εστιάζει η προσέγγιση είναι:

- ✚ Στον οικισμό των τσιγγάνων.
- ✚ Στις οικογένειες των μαθητών.
- ✚ Στο σχολείο
- ✚ Στις κοινωνικές οργανώσεις του Δήμου
- ✚ Στην ευρύτερη κοινωνική πολιτική και τους κοινοτικούς πόρους
- ✚ Στα παιδιά.

Οι οικογένειες των παιδιών, αποτελούν ένα πολύ σημαντικό σύστημα για παρεμβάσεις και δράσεις, ώστε να υπάρχει συνεργασία για την επίλυση των προβλημάτων, αλλά και ενίσχυση των οικογενειών, ώστε να συνεχίζουν να ενδιαφέρονται για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Εξάλλου σε περιπτώσεις που

υπάρχουν δυσλειτουργίες σε ένα άτομο είναι αναγκαίο να επιλύονται στο σύστημα της οικογένειας (Kyriaki,2013).

Οι παρεμβάσεις εστιάζονται κυρίως:

- ✚ Στην ευαισθητοποίηση των γονέων για το πόσο αναγκαία είναι η τακτική παρακολούθησης των μαθημάτων από τους μαθητές και την ενίσχυση τους στη συνειδητοποίηση αυτής της αναγκαιότητας.
- ✚ Στην ενημέρωση των γονέων για την συνεχή παρακολούθηση των μαθημάτων και τα εμπόδια που δημιουργούν οι συχνές απουσίες στη διαδικασία της μάθησης.
- ✚ Στην επιμόρφωση των γονέων αναφορικά με τον τρόπο υποστήριξης και βοήθειας των παιδιών στην διαδικασία της εκπαίδευσης.
- ✚ Στην ενημέρωσή τους σχετικά με τα απαραίτητα δικαιολογητικά για την ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση (Ward, C., Bochner, S., & Furnman, L. 2001).

Έχουν δημιουργηθεί ομάδες τσιγγάνων γονέων, όπου γίνονται συναντήσεις στα σχολεία με τους Κοινωνικούς Λειτουργούς και τους εκπαιδευτικούς, για θέματα που αφορούν την επίδοση των παιδιών στα μαθήματα, την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και της συναισθηματικής νοημοσύνης στην δημιουργική απασχόληση, τα προβλήματα ή εμπόδια που υπάρχουν και τις πιθανές λύσεις τόσο στα παιδιά σχολικής ηλικίας όσο και στο γονεϊκό ρόλο (Μπεχράκη, 2002).

Οι σχολές γονέων, έχουν τρεις κύριες προσεγγίσεις:

- ✚ Το Γνωστικό μοντέλο: ενημέρωση των γονέων.
- ✚ Το Συναισθηματικό μοντέλο: διερεύνηση συναισθηματικών αναγκών.
- ✚ Το Ψυχοκοινωνικό: ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων.
- ✚ Η σύνθεση των τριών μοντέλων δημιουργεί ένα ολιστικό μοντέλο συμβουλευτικής.

2.2 ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες Ρομά με βάση το κριτήριο του βαθμού εγκατάστασης στην Ελλάδα:

- Αυτοί που είναι εγκαταστημένοι σε έναν συγκεκριμένο τόπο και είναι για εκείνους η μόνιμη κατοικία τους. Οι Ρομά έχουν δεχθεί μεγάλο βαθμό αφομοίωσης στο τρόπο λειτουργίας του τόπου του οποίου ζουν και ακολουθούν συνήθειες και συμπεριφορές της ελληνική κοινωνίας. Υπακούουν σε νόμους και κανόνες έχοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις.
- Αυτοί που είναι ημιεγκαταστημένοι. Οι Ρομά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία μένουν σε έναν συγκεκριμένο τόπο και τον έχουν σαν μόνιμη κατοικία όμως πάρα πολύ συχνά και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, φεύγουν από αυτόν τον τόπο διαμονής μετακομίζοντας σε άλλους τόπους κυρίως για επαγγελματικούς λόγους (οργανοπαίχτες σε πανηγύρια, εποχιακές αγροτικές δουλειές).
- Αυτοί που είναι μετακινούμενοι και δεν έχουν εδραιωθεί σε ένα συγκεκριμένο μέρος, ζώντας με έναν νομαδικό τρόπο ζωής και έχοντας σαν κατοικία τους σκηνές (Λαμπρίδης, 2006).

Οι εγκατεστημένοι και οι ημιεγκαταστημένοι Ρομά έχοντας υπηκοότητα ελληνική γίνεται εγγραφή κανονικά στα δημοτολόγια του Δήμου που κατοικούν. Έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που τους αναλογούν είναι αυτά που έχουν όλοι οι Έλληνες πολίτες. Το 1970 οι Ρομά άρχισαν να θεωρούνται Έλληνες πολίτες καθώς παλιότερα τους θεωρούσαν ως αλλοδαπούς οι οποίοι έπρεπε να βγάλουν από το τμήμα Αλλοδαπών ειδικό δελτίο ταυτότητας (Λαμπρίδης, 2006).

Οι παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται στον οικισμό, αφορούν όλο τον πληθυσμό, δηλαδή όλα τα μέλη της κοινότητας των Τσιγγάνων. Η εργασία με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες έχει μεγάλο ενδιαφέρον στην κοινοτική εργασία του 21^{ου} αιώνα, λόγω των συνθηκών της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών ανακατατάξεων. Σημαντική είναι η δράση σε θέματα καθαριότητας και υγιεινής, διότι είναι ένα θέμα που αγγίζει ολόκληρη την κοινότητα. Εξάλλου είναι συχνές οι διαμαρτυρίες των κατοίκων για την έλλειψη υγιεινής που υπάρχει στο χώρο. Συνεργαζόμενοι οι τοπικοί φορείς με τους ίδιους τους Τσιγγάνους, αναλαμβάνεται ολιστική και συλλογική δράση για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Ήδη οι συνθήκες υγιεινής διαβίωσης έχουν βελτιωθεί, με καθαρισμό κάποιων σημείων στους οικισμό (Kohli, R., & Mather, R. 2003).

Η ευαισθητοποίηση και η επιμόρφωση των γονέων σε θέματα περιβαλλοντικής και προληπτικής υγείας των παιδιών τους είναι πολύ σημαντικό κομμάτι.

Απαραίτητη είναι η ενημέρωση και καθοδήγηση για τους εμβολιασμούς των παιδιών και τις ιατρικές εξετάσεις ώστε να συμμετέχουν χωρίς εμπόδια στη σχολική και εκπαιδευτική δραστηριότητα (Ζαϊμάκης, 2002).

2.3 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Οι τοπικές κοινωνίες συνήθως αντιδρούν και εκφράζουν μια δυσαρέσκεια, εχθρικότητα και απροθυμία όσο αφορά την κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων καθώς η παρουσία τους σε κάθε τόπο εγκατάστασης υποβαθμίζει την περιοχή. Πολλές φορές διάφορα γεγονότα στις περιοχές όπου διαβιούν οι Τσιγγάνοι, ξεπερνούν τα όρια. Δημιουργούνται εγκληματικές καταστάσεις, σπίτια παραβιάζονται, αμάξια κλέβονται και οι άνθρωποι που ζουν εκεί πολλές φορές φοβούνται για τη ζωή τους. Σε πολλές περιοχές που η κατάσταση έγινε ανεξέλεγκτη κινητοποιήθηκε ο Δήμος προς τον κόσμο ώστε να σταματήσουν να πουλούν τα χωράφια τους στους Ρομά. Έτσι οι Τσιγγάνοι είναι υποχρεωμένοι να ζουν σε έναν απαρχαιωμένο τρόπο συνθηκών. Τα συνήθη προβλήματα λοιπόν που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες διαπολιτισμικών εθνοτικών ομάδων, κυρίως είναι η μη αποδοχή από τους ντόπιους, η μη ύπαρξη συστημάτων υποστήριξης, ανεπάρκεια στην επικοινωνία λόγω μη κατανόησης της γλώσσας (Παπαστυλιανού, 2005).

Στην συμβουλευτική γονέων ή οικογένειας στα πλαίσια της διαπολιτισμικότητας, έχει θεωρηθεί χρήσιμος ο συστημικός τρόπος σκέψης. Με βάση τη συστημική σκέψη, η οικογένεια θεωρείται ένα σύστημα, στην οποία συνυπάρχουν και συν – λειτουργούν διαφορετικά υποσυστήματα (Αβεντισιάν – Παγοροπούλου, 2000). Οι ειδικοί ψυχικής υγείας όταν αναλαμβάνουν παρεμβάσεις σε οικογένειες από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, χρειάζεται να χρησιμοποιούν την εμική προσέγγιση, δηλαδή να γνωρίζουν τα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία του πελάτη τους, αλλά και την δική τους πολιτισμική ταυτότητα, ώστε να ενδυναμώνεται η δεξιότητα της ενσυναίσθησης και να υπάρχει αποτελεσματικότητα στη συμβουλευτική/θεραπευτική διαδικασία (Παπαστυλιανού, 2000).

Ο Ho (1987), προτείνει το οικο – συστημικό μοντέλο για τη θεραπεία/συμβουλευτική μέλους/οικογένειας εθνικής μειονότητας. Οι παράμετροι είναι οι εξής:

- 1) Τα προβλήματα της οικογένειας να εκλαμβάνονται ως στρατηγικές προσαρμογής, προς το πολιτισμικό σοκ, ή ως διαταραγμένη εξέλιξη. Άρα ο θεραπευτής οφείλει να επικεντρώνεται στη διασύνδεση του συστήματος της οικογένειας με τα υπερσυστήματα. (π.χ. κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα).
- 2) Ενθάρρυνση των ατόμων για αλλαγές και ευελιξία.
- 3) Ο θεραπευτής με ρόλο του «πολιτισμικού διευκολυντή» να χρησιμοποιεί την οικογένεια ως μέσο για αλλαγή.
- 4) Η οικο – συστημική αρχή, ότι η αλλαγή σε ένα μέλος του συστήματος φέρνει αλλαγή και στα υπόλοιπα μέλη τους συστήματος. Άρα ο θεραπευτής ενθαρρύνει το πιο κινητοποιημένο μέλος, που έχει δεχθεί καλύτερα τον επιπολιτισμό, να φέρει την αλλαγή σε όλη την οικογένεια. (Βαξεβάνογλου,2001).

2.4 ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ

Είναι σύνηθες το φαινόμενο ένα πολύ μεγάλο ποσοστό από τα παιδιά Ρομά να κάνουν εγγραφή στην αρχή της σχολικής χρονιάς στο νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό σχολείο αλλά τα περισσότερα παιδιά εγκαταλείπουν τη σχολική διαδικασία από τις πρώτες κιόλας τάξεις αφού οι ίδιοι οι γονείς τους τα αποσύρουν από το εκπαιδευτικό σύστημα, έχοντας όλο αυτό σαν αντίκτυπο τη στέρηση βασικών δεξιοτήτων και γνώσεων αφού στερούνται της μαθησιακής διαδικασίας και οργάνωσης. Μάρκου, Γ. (2013).

Στο χώρο του νηπιαγωγείου, στόχο αποτελεί η ένταξη και η παραμονή των παιδιών τσιγγάνων στο νήπιο, ώστε να μπορούν ομαλά και χωρίς δυσκολίες να ενταχθούν στο δημοτικό σχολείο, έχοντας ήδη αναπτύξει βασικές κοινωνικές δεξιότητες και έχοντας ήδη γνωρίσει την ελληνική γλώσσα. Το νηπιαγωγείο, αποτελεί πλέον έναν ισχυρό θεσμό εκπαίδευσης, διότι συμβάλλει στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και κριτικής σκέψης των παιδιών προσχολικής ηλικίας ώστε να ενταχθούν ομαλά και να προσαρμοστούν στην δημοτική εκπαίδευση. Τα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας και δη αυτά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως αυτή των Ρομά είναι σημαντικό να έρχονται αντιμέτωπα με πέντε βασικές αρχές. Οι αρχές αυτές βασίζονται στη μέθοδο Montessori και διδάσκονται με σκοπό την φυσική ψυχολογική ανάπτυξη του

κάθε παιδιού, συνδυάζοντας τον σεβασμό για εκείνα, την ελευθερία με όρια και την ανεξαρτησία. Το Μοντεσοριανό σύστημα εκπαίδευσης το οποίο εφαρμόζεται πλέον από τη νηπιακή ηλικία στην εκπαίδευση έχει μεγάλη επιρροή σε συνήθειες καθημερινές όλης της οικογένειας αλλά και της κοινωνίας γενικότερα. Είναι πολύ σημαντικό να εκπέμπουμε βαθιά εμπιστοσύνη στο παιδί από μικρή ηλικία και ατελείωτο σεβασμό απέναντι στις δεξιότητες του, ώστε να αυτονομηθεί με σκοπό την ανάπτυξη του. Το σύστημα της πειθαρχίας διδάσκεται με τέτοιο τρόπο στα νήπια που το παιδί το ανακαλύπτει μόνο του μέσα από το βαθύτερο είναι του. Η αυτοπειθαρχία του παιδιού που διδάσκεται από μικρή ηλικία στα σχολεία είναι σημαντικό κομμάτι για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, γι αυτό και το νήπιο είναι μια σημαντική εκπαιδευτική εκκίνηση για τα παιδιά Ρομά για την μετέπειτα εξέλιξη τους (Μοντεσσόρι, 1978).

Όσο αφορά το δημοτικό, έχει παρατηρηθεί πως τα παιδιά που κάνουν εγγραφή σε αυτή τη σχολική βαθμίδα είναι πολύ μεγαλύτερα από την ηλικία που ορίζεται από το νόμο. Όσα εγγράφονται δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα καθόλου και δυσκολεύονται στο να προσαρμοστούν και κάνουν έναν τεράστιο αριθμό από απουσίες για διάφορους λόγους όπως έλλειψη ενδιαφέροντος, απουσία βασικού ρουχισμού και λόγω γάμων που πραγματοποιούνται από πολύ μικρή ηλικία. Αν καταφέρουν να ολοκληρώσουν την φοίτηση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, σπάνια συνεχίζουν στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Μαλαπέτσα & Σταλίκας, 2004).

Ο χώρος του σχολείου αναδεικνύεται καθοριστικός για την αποδοχή της ετερότητας. Η μετάβαση ενός παιδιού από το περιβάλλον του σπιτιού του όπου νιώθει ασφάλεια, αρχικά στο νηπιαγωγείο και έπειτα στο δημοτικό, αποτελεί μια πολύ κρίσιμη καμπή διότι το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με την απόκτηση νέων ρόλων όπως αυτό του φίλου ή του μαθητή. Επίσης μαθησιακές, γνωστικές και κοινωνικές δεξιότητες έρχονται στο προσκήνιο και απαιτούν ιδιαίτερο χειρισμό και εκμάθηση σωστή. Στην προσχολική αλλά και τη σχολική περίοδο βασικός στόχος και μέλημα για το κάθε παιδί είναι η εκμάθηση της ανάγνωσης και της γραφής η οποία είναι λειτουργική διαδικασία σύνθετη. Υπάρχει μεγάλη συνάφεια στις γλωσσικές δεξιότητες κατά την προσχολική ηλικία και στις αναπτυξιακές επιδόσεις στη διάρκεια της εφηβείας τόσο για τα παιδιά με ειδική γλωσσική διαταραχή όσο και για τα παιδιά χωρίς (Νικολάου, 2011).

Η επαφή του ξένου αλλά και του ντόπιου δημιουργούν αμηχανία και φοβίες. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, αλλά και πολύ πιο πριν, δηλαδή στην πρόληψη και στην εκπαίδευση, καλούνται να συνδράμουν οι κοινωνικοί επιστήμονες και οι εκπαιδευτικοί. Χαρακτηριστικά, οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να διαπαιδαγωγήσουν τους ανθρώπους ήδη από την προσχολική και σχολική τους ηλικία στην διαπολιτισμικότητα και την ετερότητα. Είναι αναγκαίο να μιλήσουν στα παιδιά για το διαφορετικό, να το γνωρίσουν, να το σεβαστούν, να το νιώσουν και έπειτα να το αποδεχτούν. Το σχολείο μπορεί να μετατραπεί σε αρνητική εμπειρία, καθώς προκαλεί σύγχυση στα παιδιά από διαφορετικό πολιτισμό. Τα παιδιά μπορεί να νιώσουν την ανάγκη να αφομοιωθούν ολοκληρωτικά στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους και αυτό να δημιουργήσει προβλήματα στην πολιτισμική ταυτότητά τους. Επίσης η συνύπαρξη ατόμων από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον είναι δυσχερής εκεί όπου υπάρχει ενεργώς διάκριση, η οποία αποτελεί απότοκο του διαχωρισμού που υφίστανται οι μειονοτικές ομάδες (Μαλαπέτσα & Σταλίκας, 2004).

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1 Η ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στο άρθρο 28 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού γίνεται αναφορά στο δικαίωμα στην εκπαίδευση, όπου αναγνωρίζεται σε κάθε παιδί του κόσμου, ενώ διέπεται από την αρχή των ίσων ευκαιριών και στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνονται όλες βαθμίδες, με τις ίδιες δυνατότητες και την ανάλογη υποστήριξη (Πανούσης, 2006).

Το σχολείο αρκετές φορές, δημιουργεί σύγχυση στα παιδιά από διαφορετικό πολιτισμό και γι' αυτό μπορεί να μετατραπεί σε αρνητική εμπειρία. Τα παιδιά μπορεί να νιώσουν την ανάγκη να αφομοιωθούν ολοκληρωτικά στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους και αυτό να δημιουργήσει προβλήματα στην πολιτισμική ταυτότητά τους. Επίσης η συνύπαρξη ατόμων από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον είναι δυσχερής εκεί όπου υπάρχει ενεργώς διάκριση, η οποία αποτελεί απότοκο του διαχωρισμού που υφίστανται οι μειονοτικές ομάδες (Μαλαπέτσα & Σταλίκας, 2004).

Σημαντικό πρόβλημα που έρχονται αντιμέτωποι οι εκπαιδευτικοί για το λύσουν, είναι η εγκατάλειψη του σχολείου από τους αλλοδαπούς αλλά και τους Ρομά μαθητές. Οι μαθητές αυτοί, συνήθως εγκαταλείπουν το σχολείο λόγω

αδυναμίας κατανόησης της γλώσσας και λόγω φτώχειας. Ακόμα, η διαφορετική κουλτούρα και το σύστημα αξιών δημιουργούν προβλήματα στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων με τους δασκάλους και τους άλλους μαθητές (Νικολάου, 2010). Οι Glinding & Roggio (2009) τονίζουν ως αρνητικό και το γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά αλλά και τα παιδιά μεταναστών συνήθως τοποθετούνται σε τάξεις με παιδιά διαφορετικών ηλικιών από εκείνα, γεγονός που δυσχεραίνει την φοίτησή τους, καθώς οι παρέες των συνομηλίκων είναι πολύ σημαντικές για την κοινωνική αλληλεπίδραση και συναλλαγή.

Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, απαραίτητη είναι η συνεισφορά της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, η οποία αφορά την αποδοχή του άλλου, ανεξαρτήτως φυλής και πολιτισμού και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε όλο το μαθητικό πληθυσμό. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση που έχει ως σκοπό την κοινωνική ειρήνη έχει τους εξής με στόχους τη μάθησης (Χατζηχρήστου, Γιαβρίμης & Λαμπροπούλου, 2005).

- Την εξάλειψη των προκαταλήψεων.
- Την εκπαίδευση με στόχο την ενσυναίσθηση.
- Την εκπαίδευση για αλληλεγγύη.
- Την εκπαίδευση για απόκτηση ικανότητας σύγκρουσης (κοινωνικής δράσης).

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση ωφελεί ταυτόχρονα και το παιδί της μειονοτικής ομάδας και το παιδί της πλειονοτικής, καθώς αποσκοπεί στη δημιουργία ανθρώπων με κριτική ικανότητα που θα ενδιαφέρονται για την αναζήτηση νέων εμπειριών και θα χαρακτηρίζονται από διανοητική περιέργεια και από σκεπτικισμό απέναντι σε κάθε κατηγορηματικότητα (Μαλαπέτσα & Σταλίκας, 2004).

Αναφορικά με την πολυπολιτισμική εκπαίδευση και συμβουλευτική που ασκείται στο σχολείο, είναι σημαντικό όλοι οι εκπαιδευτικοί και οι κοινωνικοί λειτουργοί να αποδέχονται τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μαθητών και ταυτόχρονα να σέβονται και να εκτιμούν τις διαφορετικές κουλτούρες. Οι επαγγελματίες χρειάζεται να είναι πολιτισμικά επιδέξιοι, δηλαδή να μπορούν να δρουν αποτελεσματικά προς όφελος των αποδεκτών των υπηρεσιών τους, σεβόμενοι την ιδιοτυπία κάθε λαού και να μπορούν να διαχειρίζονται την επαγγελματική εξουθένωση στην προσπάθειά τους να διαχειριστούν τα προβλήματα που προκύπτουν (Κανδυλάκη, 2009).

Η ψυχοκοινωνική παρέμβαση στο χώρο του σχολείου πρέπει να στοχεύει στην ανάπτυξη της κοινωνικής και συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών και στην εγκαθίδρυση ενός θετικού κλίματος με αλληλοσεβασμό και επικοινωνία. Οι παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου, οφείλουν να εστιάζουν σε όλους τους μαθητές, στους γονείς (οικογένειες), στους εκπαιδευτικούς και στην κοινότητα, μέσα σε ένα πλαίσιο οικοσυστημικό. Σημαντικό χαρακτηριστικό της οικολογικής – συστημικής θεώρησης είναι το γεγονός ότι δίνει έμφαση στην πολυπλοκότητα μεταξύ ατόμων και συστημάτων, στη διαφορετικότητα αλλά και στις αλληλεπιδράσεις τους με στόχο την συνύπαρξη που να είναι αμοιβαία. Αναγκαίο είναι να μην παραγκωνίζεται το γεγονός ότι για να υπάρξει κοινωνική ένταξη των μαθητών διαφορετικών πολιτισμών στο χώρο του σχολείου, εκτός από την εγκαθίδρυση θετικού κλίματος, χρειάζεται και η ενίσχυση της σχολικής επιτυχίας(Χατζηχρήστου, 2004).

Οι συστημικές παρεμβάσεις είναι σχεδιασμένες στην ιδέα πως αν το άτομο δεν αλλάζει, δεν μπορεί να αλλάξει και όλο το σύστημα (Σταλίκας, 2005). Η συστημική προσέγγιση δίνει την δυνατότητα στους ειδικούς ψυχικής υγείας να έχουν μια σφαιρική άποψη αλλά και αντιμετώπιση μιας κατάστασης(Γεωργίου, 2003).

Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται στις σχολικές μονάδες διεθνώς παρέχουν υπηρεσίες ενδυνάμωσης, συνηγορίας, συμβουλευτικής, στήριξη των γονέων και των εκπαιδευτικών αλλά και σύνδεση με την κοινότητα και τους κοινοτικούς πόρους. Ιδιαίτερα σε σχέση με τα παιδιά πολιτισμικών μειονοτήτων, ο στόχος είναι η ένταξη και η παραμονή τους στη σχολική κοινότητα (Rieser, 2009).

Χαρακτηριστικά, οι κοινωνικοί λειτουργοί στηρίζουν τους μαθητές παρέχοντας σε ατομικό επίπεδο συνηγορία, ενδυνάμωση και συμβουλευτική. Πρωταρχικός στόχος των παρεμβάσεων είναι να γίνουν όλες οι απαραίτητες διαδικασίες που αφορούν στην άμεση ένταξη στο σχολείο (δικαιολογητικά έγγραφα, εμβολιασμοί κ.ά.), ενώ η παροχή υπηρεσιών εστιάζει και σε ατομικές δυσκολίες που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν κάποια παιδιά. Σημαντική είναι και η ομαδική υποστήριξη των παιδιών με μέσο παρέμβασης την εμπύχωση η οποία στοχεύει στο να καλλιεργήσει το αίσθημα στους μαθητές πως ανήκουν στο σχολείο και την εποικοδομητική επικοινωνία ανάμεσά τους και να αναπτύξει τις αρχές της ομαδικότητας και του αλληλοσεβασμού (Κατσιάνη, 2010).

Για να είναι αποτελεσματική η ένταξη και η προσαρμογή των παιδιών μεταναστών και ρομά απαιτείται η σύνδεση σχολείου – οικογένειας και η υποστήριξη των οικογενειών. Οι οικογένειες μειονοτήτων, αντιμετωπίζουν την αλλαγή του

περιβάλλοντος, την απομάκρυνση από την ευρύτερη οικογένεια και το κοινωνικό πλαίσιο, σε συνάρτηση με τη ξενοφοβία και τις εκδηλώσεις ρατσισμού. Βιώνουν ανασφάλεια, αλλά και ένα αίσθημα απώλειας και πένθους. Οι γονείς και τα παιδιά προσπαθούν να ενταχθούν σε μια διαφορετική κοινωνία που κάποιες φορές μπορεί να μην αποδέχεται την ετερότητα (Κοντοπούλου, 2007).

Στη διαπολιτισμική συμβουλευτική των γονέων ή της οικογένειας, ιδιαίτερα χρήσιμος είναι ο συστημικός τρόπος σκέψης. Οι ειδικοί που ασχολούνται με τη διαπολιτισμική συμβουλευτική οικογενειών χρειάζεται να γνωρίζουν τα ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία των εξυπηρετούμενων, καθώς και τη δική τους πολιτισμική ταυτότητα με σκοπό να ενδυναμώνεται η δεξιότητα της ενσυναίσθησης και να υπάρχει αποτελεσματικότητα στη συμβουλευτική διαδικασία (Παπαστυλιανού, 2005).

Η ασάφεια, η αβεβαιότητα που βιώνουν τα παιδιά Ρομα δυσχαιρένουν την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης με ειδικούς και υπηρεσίες (Goodman, 2004). Οι Σχολικοί Κοινωνικοί Λειτουργοί με το ρόλο του Συνηγόρου, αναλαμβάνουν να συνηγορήσουν υπέρ των δικαιωμάτων των μαθητών και των οικογενειών που προέρχονται από ειδικές ομάδες του πληθυσμού όπως αυτή των μεταναστών. Οι επιτόπιες παρεμβάσεις ευνοούν στο να υπάρξει εντοπισμός των ταλέντων και των δεξιοτήτων ώστε να αξιοποιηθούν και να ενισχυθεί η ψυχική τους ανθεκτικότητα. Επίσης διεκδικούν από κοινού με τους εξυπηρετούμενους τα δικαιώματά τους. Ολοκληρώνοντας, στα πλαίσια των οικοσυστημικών προσεγγίσεων, χρειάζεται και η σύνδεση του σχολείου με τους φορείς της ευρύτερης κοινότητας για την ολιστική αντιμετώπιση των δυσκολιών που προκύπτουν. Οι παρεμβάσεις οφείλουν να ενδυναμώνουν και το ρόλο των εκπαιδευτικών, καθώς αποτελούν μία επαγγελματική ομάδα με κίνδυνο επαγγελματικής εξουθένωσης (Καλλινικάκη, 2009).

3.2 ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΡΟΜΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η εκπαίδευση ως τελική κατάσταση νοείται: η προσεύλεση όλων των τσιγγανόπουλων στο σχολείο όχι σε προχωρημένη ηλικία που συνηθίζουν οι μαθητές Ρομά να πηγαίνουν σχολείο αλλά σε χρονολογική ηλικία που ορίζει το Υπουργείο Παιδείας. Η συνεχόμενη και τακτική φοίτηση και ολοκλήρωση των τάξεων χωρίς σχολική διαρροή. Η πρόσβαση όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, η

καλλιέργεια κλίσεων και κοινωνικών δεξιοτήτων πλην της μαθησιακής διαδικασίας αλλά μέσα από το σχολικό πλαίσιο και η ώθηση τους για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Μαυρομμάτης,2008).

Το ελληνικό εκπαιδευτικό μοντέλο προσπαθεί να μειώσει την ανάπτυξη της διγλωσσίας των παιδιών από μειονότητες που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία. Η έρευνα της πολυγλωσσίας στην Ελλάδα είναι περιορισμένη και αφορά τα μαθησιακά προβλήματα των μεταναστών αλλά και των Ρομά όπως και τη γλωσσική έλλειψη και τη γενική χαμηλή επίδοση των πολύγλωσσων μαθητών ειδικά σε σχέση με τη γλωσσική τους επάρκεια στα ελληνικά (Παρθένης, 2013).

Υπάρχουν 10 μορφές δίγλωσσης εκπαίδευσης, οι οποίες διακρίνονται σε ήπιες και ισχυρές. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ανήκει στις ήπιες μορφές εκπαίδευσης που βοηθούν τα παιδιά. Σε αυτές ανήκουν τα κανονικά σχολικά προγράμματα όπου φοιτούν τα δίγλωσσα παιδιά και οδηγούν στη μονογλωσσία ή την περιορισμένη διγλωσσία σε αντίθεση με τις ισχυρές. Συγκεκριμένα το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ανήκει στην κατηγορία της εμπύθισης καθώς στοχεύει στο να μεταβεί το παιδί από τη μειονοτική γλώσσα του σπιτιού στην κυρίαρχη γλώσσα της πλειονότητας. Ο όρος εκπαίδευση εμπύθισης αναφέρεται στην εκπαίδευση των παιδιών γλωσσικών μειονοτήτων που εντάσσονται στην κύρια εκπαίδευση. Στόχος είναι η κοινωνική και πολιτισμική αφομοίωση από τη γλωσσική πλειονότητα. Οι δάσκαλοι και οι μαθητές αναμένεται να κάνουν χρήση στην τάξη τη γλώσσα της πλειονότητας και όχι τη γλώσσα του σπιτιού (Παρθένης, 2013).

Η Μαθησιακή πορεία διακρίνεται στα εξής στάδια:

- **Το στάδιο της απόκτησης** στο οποίο ο μαθητής έρχεται σε επαφή με τη γνώση ή τη δεξιότητα προσπαθώντας την απόκτηση ακρίβειας στη χρήση της.
- **Το στάδιο της Ευχέρειας** όπου ο μαθητής, διατηρεί το επίπεδο ακρίβειας του προηγούμενου σταδίου και αυξάνει την ταχύτητα με την οποία χρησιμοποιεί την γνώση.
- **Το στάδιο της Διατήρησης** στο οποίο ο μαθητής συνεχίζει να κατέχει τα επίπεδα ακρίβειας και ταχύτητας χρήσης μιας γνώσης ή δεξιότητας, παρά το γεγονός ότι έχει παρέλθει ένα χρονικό διάστημα κατά το οποίο

δεν έχει δεχτεί σχετική διδασκαλία ή κάθε μορφή ενίσχυσης (Mercer, & Mercer, 2005).

- **Το στάδιο της Γενίκευσης** στο οποίο ο μαθητής μπορεί και χρησιμοποιεί τις γνώσεις και τις δεξιότητες που έχει στη διάθεση του, σε πλαίσια και καταστάσεις που διαφέρουν σημαντικά από την αρχική διδασκαλία. Η γενίκευση της γνώσης αποτελεί αναγκαία συνθήκη της προσπάθειας του ατόμου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των διαφόρων πλαισίων που καλείται να λειτουργήσει.
- **Το στάδιο της Προσαρμογής** είναι αυτό που ο μαθητής κάνει προσπάθεια να επιλύσει προβλήματα από την πραγματική ζωή, ενώ χρησιμοποιεί αυθόρμητα όλες τις γνώσεις που έχει στη διάθεση του (Αγαλιώτης, 2009).

Τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των τσιγγάνων, όπως το γεγονός ότι παντρεύονται σε νεαρή ηλικία, συνήθως στην αρχή της εφηβείας τους και τεκνοποιούν ή το γεγονός ότι μέχρι να ενταχθούν στην εκπαίδευση χρησιμοποιούν την τσιγγάνικη γλώσσα, τα κάνει να εντάσσονται πιο δύσκολα στο σχολείο (Μωραΐτου, 2013).

Τα τσιγγανόπαιδα συνήθως απέχουν από την προσχολική εκπαίδευση με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα δύσκολος ο αποχωρισμός παιδιού – μητέρας στην δημοτική εκπαίδευση και να δημιουργούνται θέματα υπεπροστατευτισμού και αφαίρεσης πρωτοβουλιών. Επίσης ο εγκλιματισμός στο καινούριο περιβάλλον είναι ιδιαίτερα δύσκολος όσο και οι ομαδικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετες δυσκολίες προκύπτουν από το γεγονός ότι γνωρίζουν ελάχιστα την ελληνική γλώσσα, διότι στο σπίτι τους μιλούν μόνο Ρομανές (Τσιγγάνικη διάλεκτος που είναι μόνο προφορική, χωρίς γραπτά σύμβολα και στοιχεία) (Μωραΐτου, 2013).

Όταν τα παιδιά χωρίς προσχολική εκπαίδευση ενταχθούν στο δημοτικό σχολείο παρουσιάζονται επιπλέον προβλήματα. Συγκεκριμένα η επίσημη γλώσσα για την εκπαιδευτική διαδικασία είναι η ελληνική με αποτέλεσμα να νιώθουν ότι μειονεκτούν έναντι των άλλων παιδιών. Δεύτερον υπάρχει μεγάλο χάσμα μεταξύ της σχολικής εκπαίδευσης και της ενδο- οικογενειακής παιδείας, δηλαδή η σχολική εκπαίδευση δεν είναι συμπληρωματική στην παιδεία των Τσιγγάνων που περιλαμβάνουν αρχές όπως η αυτονομία, η υπευθυνότητα και οι κοινοτικές αξίες.

Τρίτον, στην πλειοψηφία τα τσιγγανόπαιδα δεν βοηθούνται μαθησιακά από τους γονείς τους, οι οποίοι δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση (Sobotka, 2007).

Τα αποτελέσματα, επικεντρώνονται στην εγκατάλειψη του σχολείου, τη χαμηλή επίδοση, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την απομόνωση, την αδιαφορία, τις απουσίες, την κατηγορηματική άρνηση για συμμετοχή στις δραστηριότητες του σχολείου. Ωστόσο δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τα αποτελέσματα ως σχολική αποτυχία διότι η σύγκρουση των Τσιγγάνων και της κοινωνίας παραμένει και το σχολείο ως κοινωνικός θεσμός δημιουργεί σε μεγάλο βαθμό αρνητικό συνειρμό. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και στην δημιουργία θετικών αντιλήψεων για το πολιτισμικά διαφορετικό, διαδραματίζει η εκπαίδευση. Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αφορά την αποδοχή του άλλου, ανεξαρτήτως φυλής και πολιτισμού και την δυνατότητα παροχής ίσων ευκαιριών σε ολόκληρη την μαθητική κοινότητα (Χατζηχρήστου, Γιαβρίμης & Λαμπροπούλου, 2005).

Οι Essinger & Graf (1984), αναφέρονται στους στόχους μάθησης της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης που έχουν ως σκοπό την κοινωνική ειρήνη: α. Την εξάλειψη των προκαταλήψεων, β. την εκπαίδευση για ενσυναίσθηση, γ. την εκπαίδευση για δημιουργία αλληλεγγύης, δ. την εκπαίδευση που είναι ενάντια στον εθνικό τρόπο σκέψης και ε. εκπαίδευση για απόκτηση ικανότητας σύγκρουσης (κοινωνικής δράσης).

Η ανάγκη για παρέμβαση στο σχολικό χώρο είναι αναγκαία και οφείλει να στοχεύει στην ενίσχυση, βελτίωση και προαγωγή της συναισθηματικής και κοινωνικής νοημοσύνης των παιδιών. Απαραίτητο είναι να δημιουργηθεί θετικό κλίμα αλλά και ανάπτυξη διαπροσωπικής επικοινωνίας (Χατζηχρήστου, 2004).

Ωστόσο δεν πρέπει να παραγκωνίζεται το γεγονός πως για να υπάρξει κοινωνική ένταξη των μαθητών διαφορετικών πολιτισμών στο χώρο του σχολείου, εκτός από την εγκαθίδρυση θετικού κλίματος, χρειάζεται και η ενίσχυση της σχολικής επιτυχίας. (Ζωγράφου, 1997).

Θα πρέπει να γίνονται δράσεις που να επικεντρώνονται στα εξής:

- Αναζήτηση και καταγραφή των παιδιών που η ηλικία τους, τους επιτρέπει να ενταχθούν στο νηπιαγωγείο, συνεργαζόμενοι με αρμόδιους φορείς.
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των γονέων σχετικά με την σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης.

- ✚ Συγκέντρωση των απαραίτητων δικαιολογητικών, που συμπληρώνονται από τους γονείς.
- ✚ Ενημέρωση για τους απαραίτητους ιατρικούς ελέγχους και εμβολιασμούς.
- ✚ Συνεργασία και επικοινωνία των νηπιαγωγών με τους γονείς.
- ✚ Ενδυνάμωση των γονέων, μέσω τεχνικών επιβράβευσης όταν στέλνουν τα παιδιά στο νηπιαγωγείο.
- ✚ Σεβασμό απέναντι στα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά.
- ✚ Συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς.
- ✚ Ψυχοκοινωνική και συναισθηματική στήριξη των τσιγγανοπαίδων που πηγαίνουν στο νήπιο.
- ✚ Εξάλειψη των διακρίσεων στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου σε συνεργασία με τις νηπιαγωγούς (Sobotka, 2007).

3.3 ΤΟ ΓΕΝΙΚΕΥΜΕΝΟ ΔΙΑΜΕΘΟΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Το συγκεκριμένο μοντέλο, αναφέρεται στο πόσο αναγκαίο είναι να ενοποιηθούν οι τρεις μέθοδοι της Κοινωνικής Εργασίας (με άτομα, ομάδες, κοινότητες) και θεωρητικά δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην συστημική – ολιστική προσέγγιση. Η συστημική ολιστική προσέγγιση προήλθε από τη θεωρία των Γενικών Συστημάτων και τις οικολογικές θεωρίες. Επίσης είναι το πιο κατάλληλο θεωρητικό σχήμα για να κατανοηθεί η αλληλεπίδραση του ατόμου με το κοινωνικό του περιβάλλον (Δημοπούλου – Λαγωνίκα, 2006).

Η Κοινωνική Εργασία, εστιάζει στη σύνδεση του ατόμου με το περιβάλλον του και στην αξιοποίηση των περιβαλλοντικών πόρων (οικογένεια, φίλοι, κοινότητα), ώστε να επέλθουν η ενδυνάμωση και η υποστήριξη των εξυπηρετούμενων. Συνεπώς η συστημική θεωρία που θεωρεί ως βασικές έννοιες την ομοιότητα, την ολότητα και τη σχέση, βοηθά στην άσκηση του έργου των Κοινωνικών Λειτουργών (Κανδυλάκη, 2001). Κοινωνικές δεξιότητες, είναι οι μαθημένες συμπεριφορές που πρέπει να χρησιμοποιήσει ένα άτομο για να επιτύχει ένα στόχο. Τα παιδιά οφείλουν να μάθουν τις απαραίτητες κοινωνικές δεξιότητες για να υπάρχει αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους και θα πρέπει να μάθουν να σχετίζονται με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό από τους άλλους ανθρώπους (Sheridan & Walker, 1999).

Κατά τους Pincus & Minahan (1973), θεμελιωτές της συστημικής προσέγγισης στην Κοινωνική Εργασία, οι φάσεις στη διεργασία λύσης προβλημάτων είναι τρεις:

- 1) Η Αρχική Φάση, στην οποία ο κοινωνικός λειτουργός αρχίζει να εμπλέκεται σε επικοινωνία με τα διάφορα συστήματα.
- 2) Η Φάση του Συμβολαίου – Συμφωνία, όπου ο κοινωνικός λειτουργός, καταστρώνει συμφωνίες για αλλαγή μαζί με το σύστημα – άτομο και με τα άλλα συστήματα.
- 3) Η Φάση της Περάτωσης, στην οποία αρχίζει η διαδικασία λήξης.

Πρέπει να γίνει μελέτη των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων και να συγκεντρώσουμε σύγχρονα στοιχεία και βιβλιογραφία σχετικά με τα θέματα των Τσιγγάνων, της διαπολιτισμικότητας, των παρεμβάσεων της Κοινωνικής Εργασίας, καθώς και των δραστηριοτήτων δημιουργικής απασχόλησης. Επίσης σημαντικό να γνωρίζουμε από κοντά όλα τα υποσυστήματα, ξεκινώντας από το σχολείο (δημοτικό και νηπιαγωγείο) και τα παιδιά. Έπειτα η επικοινωνία μας και η γνωριμία εκ των έσω πρέπει να συνεχίζεται στον οικισμό και στις οικογένειες, αλλά και στους φορείς κοινωνικής πολιτικής του δήμου (Μαυρομάτης, 2008).

Στην άσκηση της Διαπολιτισμικής Κοινωνικής Εργασίας, από τον επαγγελματία είναι απαραίτητη, η ελεγχόμενη και συνειδητή προσπάθεια συναισθηματικής ταύτισης ή ενσυναίσθησης με τους εξυπηρετούμενους και τις διάφορες εθνοτικές ομάδες (Δημοπούλου – Λαγωνίκα, 2006). Αναφερόμενοι στον όρο «πολιτισμική ενσυναίσθηση» οι Dyché & Zayas (2001), επισημαίνουν ότι «η πολιτισμική ενσυναίσθηση επιτρέπει στους κοινωνικούς λειτουργούς να χρησιμοποιήσουν τις δεξιότητες τους σε καταστάσεις όπου απουσιάζουν οι συνήθεις ενδείξεις στις οποίες στηρίζονται για κατανόηση και επικοινωνία». Συνεπώς για την αντιμετώπιση των σχολικών διαρροών και την αποτελεσματικότερη ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των γονέων, εκτός από τις επισκέψεις στον οικισμό, ο επαγγελματίας πηγαίνει στους κεντρικούς δρόμους όπου τους αρέσει να κάθονται και πραγματοποιεί τις παρεμβάσεις (Spinthourakis, 2007).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ζαϊμάκης (2002), «*Η φιλοσοφία αυτών των προγραμμάτων βασίζεται στην αντίληψη της αποδοχής της ιδιαιτερότητας του άλλου και στην προσέγγιση του μέσα από το πρίσμα αλληλοσεβασμού και κατανόησης*».

Μέσα από τις παρεμβάσεις του «δρόμου», επιχειρείται να δημιουργηθεί σχέση εμπιστοσύνης για να γίνει κινητοποίηση και ανάληψη δράσης από τους ίδιους τους Τσιγγάνους. Πράγματι οι παρεμβάσεις αυτές έχουν δώσει αποτελέσματα διότι τα παιδιά που απουσιάζουν από το σχολείο και κάθονται στους δρόμους, μετά από τη δική μας ενίσχυση και συνηγορία την επόμενη ημέρα και για αρκετό χρονικό διάστημα δεν απουσιάζουν (Μαυρομάτης, 2008).

Απαραίτητο κρίνεται ο κοινωνικός λειτουργός να γνωρίζει την δική του πολιτισμική ταυτότητα (Λαγωνίκα, 2006). Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονται τα αποτελέσματα που θέτουν ειδικός ψυχικής υγείας και εξυπηρετούμενος, καθώς με την ενσυναίσθηση, επιτυγχάνεται η αποτελεσματικότητα του ειδικού ψυχικής υγείας. (Παπαστυλιανού, 2000).

Παραδοσιακή Ενσυναίσθηση	Αναθεωρημένη Ενσυναίσθηση
Η πραγματικότητα του εξυπηρετούμενου φαίνεται ως γνωστή	Η κατανόηση του προβλήματος από τον επαγγελματία είναι μερική και με σφάλματα
Εναρμόνιση για βαθύτερα συναισθήματα	Εναρμόνιση με τη γλώσσα και το νόημα
Κεντροανθρωποκεντρική	Πολιτισμικό και κοινωνικοπολιτικό κέντρο
Παραμελημένες κοινωνικές τοποθεσίες	Εξέταση κοινωνικών τοποθεσιών
Ειδική στάση	Μανθάνων (αρχάρια) στάση
Προνομιούχες αντιλήψεις του επαγγελματία	Προνομιούχες αντιλήψεις των εξυπηρετούμενων
Κατευθυντικός επαγγελματίας	Αμοιβαιότητα
Αφαιρετική αντίληψη	Επαγωγική και διαλεκτική κατανόηση
Υποχρεωτική Αυτοαντίληψη	Υποχρεωτικός αυτό – στοχασμός (αμφισβήτηση και σκέψη)

Για να υπάρξει επίτευξη των παραπάνω στόχων, αλλά και προσαρμογή και ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο χώρο του δημοτικού σχολείου και γενικότερα στο θεσμό της εκπαίδευσης, έχουν συσταθεί και πραγματοποιούνται ομάδες δημιουργικής απασχόλησης. Οι συγκεκριμένες ομάδες έχουν τους εξής στόχους:

- ✚ Να δημιουργηθεί ευχάριστο μαθησιακό κλίμα.

- ✚ Να ενισχυθεί ο επικοινωνιακός λόγος των μαθητών.
- ✚ Στην εφαρμογή παιδαγωγικών μεθόδων, δημιουργώντας γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα στα παιδιά.
- ✚ Ενθάρρυνση για να αναπτυχθούν καλλιτεχνικές κλίσεις και ενδιαφέροντα, όπως είναι η ζωγραφική, η μουσική, ο χορός κ.τ.λ.
- ✚ Στην ενίσχυση για καλύτερο χειρισμό της ελληνικής γλώσσας ασυναίσθητα και χωρίς τυπικότητες
- ✚ Στη χρήση εργαστηρίων με έμφαση στο δημιουργικό παιχνίδι και στην παιγνιώδη μάθηση
- ✚ Στη βοήθεια για την εκμάθηση του εαυτού τους (προσωπικότητα, πολιτισμός, γλώσσα).
- ✚ Στην προσεκτική και ευαίσθητοποιημένη προσέγγιση
- ✚ Στο σεβασμό των ιδιαίτερων ατομικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους.
- ✚ Στην άμβλυνση της έλλειψης εμπιστοσύνης των Τσιγγάνων για το εκπαιδευτικό σύστημα (Bermack,2002).

Οι παραπάνω δραστηριότητες έχουν επίσης ως στόχο να αναπτυχθούν οι κοινωνικές δεξιότητες και η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών (Χατζηχρήστου, 2000).

Η προσωπικότητα και οι ικανότητες του παιδιού θεμελιώνονται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο της ποιότητας της εκπαίδευσης (Πανούσης, 2006). Ο σχεδιασμός παρεμβατικών προγραμμάτων και προγραμμάτων πρόληψης, πλέον συντελείται στα πλαίσια προσπαθειών για την σύνδεση της θεωρίας, της έρευνας και της δράσης στο σχολικό χώρο. Τα προληπτικά προγράμματα εκπαίδευσης, δίνουν πλέον ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και συναισθηματικής νοημοσύνης. (Χατζηχρήστου, 2000).

Η συναισθηματική νοημοσύνη αφορά την αυτογνωσία, την σωστή λήψη αποφάσεων και την ικανότητα προσφοράς και δημιουργίας (Τριλίβα & Ρούσση, 2000).

Αναφορά στον όρο «συναισθηματική νοημοσύνη» έγινε πρώτα από τους Mayer, DiPaolo & Salovey (1990). Περιέγραψαν τη «συναισθηματική νοημοσύνη» ως την δεξιότητα που κατέχει ένα άτομο στο να εξετάζει τα δικά του συναισθήματά αλλά και τα συναισθήματα των άλλων, να αντιλαμβάνεται τις διαφορές ανάμεσα στην

ποικιλία των συναισθημάτων που βιώνει και να μπορεί να κάνει χρήση αυτών των πληροφοριών για να ρυθμίζει και να ελέγχει τις σκέψεις και τη συμπεριφορά του.

Τα τελευταία χρόνια, η έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης έχει συμπεριλαμβάνει διάφορες πτυχές των συμπεριφορών και του ψυχισμού. Στο μεικτό του μοντέλο ο Goleman (1998) αναφέρει ότι η συναισθηματική νοημοσύνη απαιτεί να υπάρχει αυτογνωσία, σωστή λήψη αποφάσεων και ικανότητα προσφοράς και δημιουργίας.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ		
Αυτό – επίγνωση	Προσωπική λήψη αποφάσεων	Προσφορά και δημιουργικότητα
1. Ανάπτυξη της συναισθηματικής γνώσης	1. Πρόβλεψη συνεπειών	1. Ενσυναίσθηση
2. Ενόραση	2. Αξιολόγηση και επιλογή από την αρχή	2. Πίστη και σταθερότητα σε ευγενείς σκοπούς
	3. Κινητοποίηση του εαυτού	3. Δημιουργία διαμέσου της κατάστασης «ροής»
	4. Επιλογή της αισιοδοξίας	

3.4 ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Για την επίτευξη του σκοπού που είναι η ένταξη και η προσαρμογή των τσιγγανοπαίδων στο θεσμό της εκπαίδευσης, χρησιμοποιούμε κάποια συγκεκριμένα διαγνωστικά εργαλεία, αναγνωρισμένα διεθνώς και επιστημονικά κατοχυρωμένα. Τα διαγνωστικά εργαλεία είναι τα εξής:

- Οι κοινωνικοί λειτουργοί χρησιμοποιούν το σχετικά πρόσφατο και διεθνώς αναγνωρισμένο P.I.E. (Person in Environment), «**Εγχειρίδιο Πλεύση, το Πρόσωπο στο Περιβάλλον του**» (η ελληνική έκδοση). Το σύστημα αυτό περιγράφει, κατηγοριοποιεί και κωδικοποιεί τα προβλήματα κοινωνικής λειτουργικότητας των ενηλίκων εξυπηρετούμενων. Παράλληλα το σύστημα αυτό εμπεριέχει εκτίμηση της ικανότητας των εξυπηρετούμενων για αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Αξιολογεί κυρίως τις δυνάμεις, αλλά και τα προβλήματα των ατόμων άνω των 18 ετών. Τα προβλήματα αυτά θεωρούνται ότι υπάρχουν στη συνολική ενότητα του ατόμου σε σχέση με το

περιβάλλον του. Εξετάζονται και αναλύονται από τη βιολογική, την ψυχολογική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική σκοπιά. (Karls & Wandrel, 1994, 2004).

✚ **Το Κοινωνιόγραμμα.** Είναι μια τεχνική καταγραφής και απεικόνισης των διατομικών σχέσεων σε μια ομάδα, με έμφαση στο βαθμό εγγύτητας ή απόστασης ανάμεσά τους, όπως επινοήθηκε από τον J. Moreno, το 1930 στο πλαίσιο μίας έρευνας σε αναμορφωτήριο των ΗΠΑ. Η ιδέα ήταν ότι μεταξύ των ανθρώπων μπορεί να υπάρχουν εναλλακτικά τρεις διαφορετικές σχέσεις: συμπάθειας, αντιπάθειας, αδιαφορίας. Το κάθε μέλος απαντά σε ένα ερωτηματολόγιο τι αισθάνεται από αυτά τα τρία για κάθε μέλος της ομάδας. Η επεξεργασία των απαντήσεων, επιτρέπει τη δημιουργία του κοινωνιογράμματος. (Ναυρίδης, 2005). Ο Κοινωνικός Λειτουργός εξάλλου θα χρησιμοποιήσει την παρατήρηση και την υπόθεση για να απαντήσει σε ερωτήματα που αφήνει αναπάντητα το κοινωνιόγραμμα. (Κατσορίδου – Παπαδοπούλου, 2006).

✚ **Παρατήρηση.** Στην ποιοτική έρευνα, χρησιμοποιούνται δύο είδη παρατήρησης, η συμμετοχική και η μη συμμετοχική. Στην συμμετοχική παρατήρηση τα φαινόμενα μελετώνται καθώς διαδραματίζονται στο φυσικό τους περιβάλλον και οι παρατηρητές έχουν εμπλοκή στις δραστηριότητες που προσπαθούν να κάνουν παρατήρηση. Το καμουφλάρισμά τους είναι τόσο καλό που οι άλλοι παρατηρητές τους θεωρούν μέλη της ομάδας. (Cohen & Manion, 2000. Κυριαζή, 2005). Οι μη συμμετοχικοί παρατηρητές δεν έχουν ανάμειξη στις δραστηριότητες της ομάδας που κάνουν έρευνα και αποφεύγουν την ιδιότητα μέλους της – κάτι που δεν ήταν ιδιαίτερα δύσκολο για τον King, έναν ενήλικο παρατηρητή σε αίθουσες διδασκαλίας του νηπιαγωγείου. (Cohen & Manion, 2000).

✚ **Γενεόγραμμα.** Είναι η αναπαράσταση του γενεαλογικού δέντρου της σημερινής οικογένειας και δίνει την ευκαιρία να γίνει έρευνα στην ιστορία των προηγούμενων γενεών: η υπενθύμιση των σημαντικών οικογενειακών γεγονότων οδηγεί στην συνειδητοποίηση του επαναληπτικού χαρακτήρα της οικογενειακής ιστορίας (Ανζέλ & Μασέ, 2006).

✚ **Συνέντευξη:** Η συνέντευξη με τον εξυπηρετούμενο, είναι το σημαντικότερο εργαλείο για την εκτίμηση και παρέμβαση του κοινωνικού λειτουργού. Η συνέντευξη επηρεάζεται από το θεωρητικό πλαίσιο και τις πεποιθήσεις του κοινωνικού λειτουργού. Οι φάσεις σε γενικές γραμμές είναι οι εξής: 1. Διερεύνηση, ανάπτυξη σχέσης, εκτίμηση προβλήματος, σχεδιασμός. 2. Εφαρμογή διαδικασιών και επίτευξη στόχων. 3. Ολοκλήρωση και κλείσιμο, σχεδιασμός στρατηγικών διατήρησης της κατάστασης και αξιολόγηση. Είναι αναγκαίο, καθ' όλη τη διάρκεια το πρόβλημα να επανεκτιμάται. Ο Κοινωνικός Λειτουργός οφείλει να χρησιμοποιεί επικοινωνιακές δεξιότητες, ενεργητική ακρόαση, αντανάκλαση συναισθημάτων, παράφραση κ.ά. (Κανδυλάκη, 2001).

✚ **Ερωτηματολόγιο Διαπροσωπικής και Ενδοπροσωπικής Προσαρμογής (ΕΔΕΠ).** Αφορά έναν κατάλογο με 110 μορφές συμπεριφοράς του παιδιού που υπάρχουν συχνά στο εξελικτικό ιστορικό των παιδιών που γίνεται παραπομπή σε συμβουλευτικά κέντρα. Τα συμπτώματα προβληματικής συμπεριφοράς παρεμποδίζουν να προσαρμοστεί ομαλά το παιδί στο σχολείο και στην οικογένεια. Φίνεται χρήση για να περιγράψει προβλήματα συμπεριφοράς από τη νηπιακή έως και την εφηβική ηλικία (Γιαννίτσας, 2000).

✚ **Σχέδιο και παιχνίδι.** Για τον Κοινωνικό Λειτουργό το σχέδιο και το παιχνίδι λειτουργούν ως χρήσιμα διαγνωστικά εργαλεία, διότι δίνουν στοιχεία για την κοινωνική λειτουργικότητα του παιδιού, την προσωπικότητά και τις σχέσεις του με το ευρύτερο περιβάλλον. Μέσα από προβολικές ζωγραφιές μπορεί ένας ειδικός να καταλάβει και να ανακαλύψει πολλά για τον ψυχισμό των παιδιών και να διερευνήσει περαιτέρω το οικογενειακό του περιβάλλον και τον τρόπο που ζει και ενδεχομένως λειτουργεί επιβαρυντικά στον ψυχισμό του. Το παιδικό ιχνογράφημα μπορεί να προκαλέσει τον καθρέφτη μιας παιδικής ψυχής. Μέσα από την ζωγραφιά αναδύονται συναισθήματα και εμπειρίες του παιδιού. Με την κατάλληλη επεξεργασία μπορούν να βγουν συμπεράσματα και κλινικά ευρήματα σε γνωστικό, κοινωνικό, και συναισθηματικό τομέα του κάθε παιδιού Brooks, M. (2009).

Το πιο βασικό σχέδιο του ιχνογραφήματος είναι αυτό της οικογένειας καθώς μέσα από προβολικές πληροφορίες αναδύονται θέματα

επιθετικότητα, απομόνωσης, διαταρακτικής συμπεριφοράς, διάσπασης προσοχής. Η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού βασίζεται πάνω στην δομή και τον τρόπο που αλληλεπιδρά η κάθε οικογένεια. Οι ξεκάθαροι ρόλοι, η οριοθέτηση, οι αποφάσεις που παίρνονται από κοινού και η μη συγκρουσιακή σχέση του ζευγαριού αποτελούν καταλυτικό παράγοντα στην ψυχοκινητική εξέλιξη και την ομαλή έναρξη του λόγου και τα στάδια της γλωσσικής ανάπτυξης(Μεταξάς,2010).

4. ΈΡΕΥΝΑ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων μητέρων Ρομά που τα παιδιά τους φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, για τη σημασία της εκπαίδευσης και τον βαθμό στον οποίο συμβάλλει η εκπαίδευση στην αποφυγή του πρόωρου γάμου.

4.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα επιχειρηθούν να απαντηθούν με αυτή τη ποιοτική μελέτη αφορούν σε ζητήματα απόψεων μητέρων Ρομά σχετικά με τη σημασία της εκπαίδευσης και τον βαθμό στον οποίο συμβάλλει η εκπαίδευση στην αποφυγή του πρόωρου γάμου.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν είναι:

- 1) Ποιες είναι οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προσδοκίες μητέρων Ρομά πρώτης σχολικής ηλικίας από το σχολείο;
- 2) Ποιες είναι οι εντυπώσεις μητέρων Ρομά για τους μαθητές πρώτης σχολικής ηλικίας σχετικά με τη φοίτηση τους στο σχολείο αναφορικά με την εξέλιξη τους μέσα από την σχέση τους με τους/τις εκπαιδευτικούς και την εκπαιδευτική διαδικασία και μάθηση.
- 3) Ποιες είναι οι εντυπώσεις μητέρων Ρομά μαθητών δημοτικού, σχετικά με την συμβολή της εκπαίδευσης στην αποφυγή του πρόωρου γάμου.

4.3 ΔΕΙΓΜΑ

Το δείγμα είναι μητέρες μαθητών Ρομά που φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

4.4 ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ποιοτικής ημιδομημένης συνέντευξης προκειμένου να συλλεχθούν τα δεδομένα, που αντιπροσωπεύει ένα από τα μεθοδολογικά εργαλεία κατά τα οποία η έμφαση δίνεται στην απάντηση του ερωτώμενου και υπάρχει αλληλεπίδραση ερευνητή και ερωτώμενου. Αυτού του είδους η συνέντευξη διακατέχεται από ένα ύφος το οποίο είναι σχετικά ανεπίσημο και η μορφή της συνέντευξης μοιάζει με κουβέντα (Mason, 2003). Η συγκεκριμένη μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης παρέχει και επιτρέπει ταυτόχρονα στους συμμετέχοντες να εκφράσουν τις αντιλήψεις τους και τις απόψεις τους μέσα από μια σειρά ερωτήσεων που πραγματοποιούνται και παράλληλα όσο διεξάγεται η συνέντευξη, έχουν την ευελιξία και την ευκαιρία να τροποποιήσουν και να συμπληρώσουν μερικώς τις απαντήσεις τους (Ιωσηφίδης, 2008).

Οι άξονες που υπήρχαν στην ημιδομημένη συνέντευξη για τις μητέρες των παιδιών Ρομά σχεδιάστηκαν ως εξής:

A) Ατομικά στοιχεία συνεντευζομένων.

1. Πόσο χρονών είσαστε;
2. Πόσα παιδιά έχετε;
3. Τι δουλειά κάνετε;
4. Εσείς έχετε πάει σχολείο; Ποια είναι η μέχρι τώρα εκπαίδευση σας;

B) Αντιλήψεις σχετικά με την εκπαίδευση.

1. Πιστεύετε πως είναι σημαντική η εκπαίδευση και το σχολείο για την ζωή του παιδιού σας; Γιατί;
2. Θα θέλατε να σπουδάσει το παιδί σας; Γιατί;

3. Θεωρείται πως τα επιδόματα που δίνει το κράτος για την φοίτηση των παιδιών στο σχολείο, είναι κίνητρο για εσάς προκειμένου να είναι τακτική η φοίτηση τους;
4. Έχει τακτική φοίτηση το παιδί σας σχολείο;

Γ) Συνεργασία και επικοινωνία με το εκπαιδευτικό του σχολείου.

1. Πηγαίνετε στο σχολείο του παιδιού να ενημερωθείτε για την μαθησιακή του πορεία και την σχολική του συμπεριφορά; Πως είναι η σχέση σας με το δάσκαλο;
2. Ανταποκρίνεστε στις υποχρεώσεις που έχετε σαν γονέας όσο αφορά τα πράγματα που πρέπει να έχει το παιδί στο σχολείο;
3. Είναι σημαντική η κοινωνική λειτουργός στο σχολείο;

Δ) Ενθαρρυντικοί παράγοντες για την εκπαίδευση

1. Σε τι πιστεύετε θα βοηθήσει η εκπαίδευση του παιδιού σας στη ζωή του γενικότερα;
2. Η σχολική μάθηση βοηθά σε καθημερινά προβλήματα;

Ε) Αναγκαιστικοί παράγοντες για την εκπαίδευση.

1. Υπάρχει κάτι το οποίο δυσκολεύει πολύ το παιδί στο σχολείο;
2. Τι είναι αυτό που σας δυσκολεύει ως μητέρα περισσότερο σχετικά με το σχολείο και θα ήταν λόγος να σταματήσει η φοίτηση του παιδιού;

ΣΤ) Η σημασία του γάμου στη ζωή των Ρομά σε σχέση με το σχολείο.

1. Σας έχει πει το παιδί σας ότι θέλει να παντρευτεί σύντομα;
2. Είναι σημαντικός ο γάμος για εσάς και αν ναι σε ποια ηλικία;
3. Τι θεωρείται ως προτεραιότητα; Την αποφοίτηση από όλες τις σχολικές βαθμίδες ή το γάμο;

Z) Προτάσεις.

1. Τι αλλαγές θα πραγματοποιούσες στο σχολείο του παιδιού σου για να βελτιωθεί η σχολική του εμπειρία; Πώς θα θέλατε να είναι ιδανικά το σχολείο του παιδιού σας;
2. Θέλετε κάτι να προσθέσετε?

4.5 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Προτού πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις, έγινε η απαραίτητη ενημέρωση των μητέρων των μαθητών Ρομά σχετικά με το σκοπό της έρευνας που πρόκειται να διεξαχθεί. Ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας ο οποίος ήταν η ανάδειξη των δικών τους απόψεων για την εκπαίδευση και τη σημασία της για την αποφυγή του πρόωρου γάμου που είθισται να πραγματοποιεί η κοινωνική ομάδα των Ρομά, τον τρόπο που θα αξιοποιηθούν τα δεδομένα που θα προκύψουν από την ανάλυση τους και τέλος η ανωνυμία η οποία θα χαρακτηρίζει όλες τις συνεντεύξεις που θα υλοποιηθούν. Επιπλέον, διασφαλίστηκε η άδειά από τις μητέρες για να γίνει η χρήση του ψηφιακού μαγνητοφώνου που θα καταγράψει τις συνεντεύξεις. Κατά την προσπάθεια δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης ώστε οι απαντήσεις να είναι ειλικρινείς και αυθεντικές χωρίς ίχνος φόβου και δισταγμού, οι επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν στον οικισμό ήταν συνεχείς, με απώτερο σκοπό να υπάρξει κλίμα εξοικείωσης με τις μητέρες που συμμετέχουν στην έρευνα και οι συνεντεύξεις να διεξαχθούν σε φιλικό και οικείο κλίμα για τις ίδιες. Έτσι, την διαδικασία την κατείχε μια ιδιαίτερη διευκόλυνση και προωθώντας το αίσθημα εμπιστοσύνης και οικειότητας διατυπώθηκαν αυθόρμητες απαντήσεις με ειλικρίνεια και αυθορμητισμό. Οι συνεντεύξεις διήρκεσαν σχεδόν 45 λεπτά η καθεμία πραγματοποιήθηκαν στο χώρο του σχολείου της περιοχής έπειτα από άδεια της διευθύντριας με σκοπό οι συνεντευζιαζόμενες να νιώσουν όσο το δυνατόν πιο άνετα και οικεία στο χώρο που ήταν γνώριμος για εκείνες και να απαντήσουν με ειλικρίνεια.

4.6 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσης έρευνας είναι η ανάδειξη των απόψεων μητέρων Ρομά για την εκπαίδευση και τη σημασία της σχετικά με την αποφυγή του πρόωρου γάμου. Θα αναλυθούν τα αποτελέσματα.

Οι άξονες που υπήρχαν στην ημιδομημένη συνέντευξη για τις μητέρες των παιδιών Ρομά σχεδιάστηκαν ως εξής:

Για την υλοποίηση των ημιδομημένων συνεντεύξεων δημιουργήθηκε οδηγός συνέντευξης με τους κεντρικούς άξονες πάνω στους οποίους βασίζεται η έρευνα για να συλλέξουμε τα δεδομένα. Απαρτίζεται από 7 άξονες:

Στον πρώτο καταγράφονται τα ατομικά και δημογραφικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων. Βασικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, βιογραφικά και οικογενειακά στοιχεία της κάθε συνεντευξιζόμενης.

Στο δεύτερο μέρος του οδηγού συνέντευξης καταγράφονται οι αντιλήψεις και οι στάσεων των μητέρων Ρομά σχετικά με την εκπαίδευση και τη σχολική ζωή. Η συνεντευξιζόμενη καλούνται να απαντήσουν σε ερωτήματα σχετικά με την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών τους και τους λόγους για τους οποίους είναι σημαντική η φοίτηση σε όλες τις σχολικές βαθμίδες συμπεριλαμβανομένης και τις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο τρίτο μέρος του οδηγού συνέντευξης εξετάζεται η ανάπτυξη μιας συνεργατικής σχέσης με το εκπαιδευτικό του σχολείου για την μαθησιακή πορεία των μαθητών. Γίνεται αναφορά στο κατά πόσο οι ίδιοι επικοινωνούν και συνεργάζονται με τον δάσκαλο, τον διευθυντή και κατά πόσο ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στο σχολικό περιβάλλον είναι σημαντικός.

Στο τέταρτο μέρος αναφέρονται οι ενθαρρυντικοί παράγοντες της εκπαίδευση στη ζωή των μαθητών Ρομά και πως αυτή βοηθά στα καθημερινά προβλήματα.

Στο πέμπτο του οδηγού συνέντευξης αναφέρονται οι αναχαιτιστικοί παράγοντες για την εκπαίδευση των μαθητών

Στο έκτο μέρος αναφέρεται η σημασία του γάμου στη ζωή των Ρομά γενικότερα και ειδικότερα ως προτεραιότητα σε συνάρτηση με την ολοκλήρωση όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης.

Στο έβδομο μέρος διατυπώνουν οι ίδιες τις προτάσεις τους σχετικά με την εκπαίδευση και τον γάμο.

A) Ατομικά στοιχεία συνεντευξιαζόμενων.

5. Πόσο χρονών είσαστε;
6. Έχετε παντρευτεί; Πόσα παιδιά έχετε;
7. Τι δουλειά κάνετε;
8. Εσείς έχετε πάει σχολείο; Ποια είναι η μέχρι τώρα εκπαίδευση σας;

Στην πρώτη ενότητα της ανάλυσης των συνεντεύξεων αναφέρονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των δέκα μητέρων μαθητών Ρομά που ερωτήθηκαν. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από εικοσιπέντε μέχρι τα τριάντα πέντε έτη. Οι 7 από τις 10 γυναίκες που ερωτήθηκαν είχαν κάνει θρησκευτικό γάμο, οι 2 με τον παραδοσιακό Τσιγγάνικο γάμο ενώ η μια είχε κλεφτεί. Και οι δέκα μητέρες είχαν πολύτεκνες οικογένειες καθώς είχαν από 3 έως 5 παιδιά. Τα επαγγέλματα που εξασκούν για να ζήσουν

Η ενασχόληση των 8 μητέρων με κάποιο επάγγελμα δεν υπήρχε εκτός από 2 που ασχολιόντουσαν με το εμπόριο ρούχων και χαλιών. Ωστόσο όλες ανέφεραν πως οι άντρες τους ασχολούνται με αγροτικές εργασίες και συγκεκριμένα με αγροτικές δουλειές. Ανέφεραν πως επειδή δεν έχουν μια εργασία που να έχει σταθερότητα και σε χρήματα αλλά και σε χρονική διάρκεια, νιώθουν αβεβαιότητα για το εισόδημα τους και την υγεία τους καθώς δεν έχουν καθόλου ασφάλιση.

Τέλος όσο αφορά το μορφωτικό τους επίπεδο από τις συνολικά 10 μητέρες πληροφορητριών, των οποίων η ηλικία προσδιορίζεται μεταξύ 25 και 35 ετών, μόλις τρεις είχαν λάβει σχολική εκπαίδευση, μία γυναίκα η οποία τελείωσε το Δημοτικό, μια γυναίκα η οποία δεν διευκρίνισε σε ποια τάξη του Δημοτικού διεκόπη η φοίτησή της και άλλη μια που φοίτησε μέχρι τη Δευτέρα δημοτικού. Οι υπόλοιπες 7 απάντησαν πως δεν έχουν πάει ποτέ σχολείο και δεν είχαν καμία επαφή με το σχολείο.

B) Αντιλήψεις σχετικά με την εκπαίδευση.

1. Πιστεύετε πως είναι σημαντική η εκπαίδευση και το σχολείο για την ζωή του παιδιού σας; Γιατί;
2. Θα θέλατε να σπουδάσει το παιδί σας; Γιατί;

3. Θεωρείται πως τα επιδόματα που δίνει το κράτος για την φοίτηση των παιδιών στο σχολείο, είναι κίνητρο για εσάς προκειμένου να είναι τακτική η φοίτηση τους;
4. Έχει τακτική φοίτηση το παιδί σας σχολείο;

Και οι εννιά μητέρες απάντησαν πως η εκπαίδευση των παιδιών τους είναι πολύ σημαντική στην ζωή του παιδιού αλλά και ολόκληρης της οικογένειας. Αναφέρουν όλες πως θέλουν να μάθουν γράμματα τα παιδιά τους για να μην γίνουν σαν τους ίδιους αγράμματοι και να μπορούν να πάνε για δουλειά. Η μια απάντησε πως το σχολείο είναι καλό και θα της αρκούσε να μάθει το παιδί τα βασικά γράμματα για να μπορεί να λειτουργεί. Της αρκεί να μάθει τα βασικά όπως να ξεχωρίζει τα χρήματα και να γράφει και να διαβάζει το όνομα του. Οι δυο απάντησαν πως από τότε που πήγαν τα παιδιά τους σχολείο και μαθαίνουν γράμματα, τα ίδια βοηθούν τους γονείς τους να πηγαίνουν στο σούπερ μάρκετ και να διαβάζουν τις τιμές των προϊόντων όπως επίσης και να διαβάζουν διάφορα χαρτιά που οι ίδιοι δεν μπορούν όταν αυτό χρειάζεται. 2 μητέρες απάντησαν πως ξεκίνησαν και αυτές νυχτερινό σχολείο για να μάθουν και αυτές γράμματα και να βοηθήνε τα παιδιά τους. 3 μητέρες απάντησαν πως από τη στιγμή που ξεκίνησε το παιδί σχολείο, δεν είναι στους δρόμους να γυρνά και να είναι εκτεθειμένο σε κινδύνους.

Σχετικά με το αν θα επιθυμούσαν να σπουδάσουν τα παιδιά τους οι 8 στις 10 απάντησαν πως θα ήθελαν να μάθουν μια τέχνη ή και να σπουδάσουν σε κάποιο πανεπιστήμιο προκειμένου να μην γίνουν σαν και αυτούς. Θα ήθελαν να τους σέβονται ο κόσμος και να μην φοβούνται να τους παίρνουν για δουλειά. Αναφέρθηκαν πιο πολύ σε επαγγέλματα όπως κομμωτική για τα κορίτσια και για τα αγόρια να σπουδάσουν κάποιο μουσικό όργανο ή να γίνουν αστυνομικοί για να μην φοβούνται. Η μια μητέρα ανέφερε πως δεν την ενδιέφερε να σπουδάσει το παιδί της γιατί θέλει να ξεκινήσει γρήγορα να εργάζεται. Οι 2 από τις δέκα απάντησαν πως θα ήθελαν τα αγόρια τους να πάνε στρατό και να κάνουν γρήγορα οικογένεια και θα βρουν αγροτική δουλειά και τα κορίτσια να παντρευτούν χωρίς να σπουδάσουν κάτι αρκεί να μάθουν λίγα γράμματα τώρα στο σχολείο και θα έχει ο άντρας τους καλή δουλειά. Το κορίτσι θα μεγαλώσει τα παιδιά.

Όσο αφορά το επίδομα 7 στις δέκα απάντησαν πως δεν είναι ο λόγος που φοιτούν τα παιδιά τους στο σχολείο η χορήγηση του επιδόματος ΚΕΑ. Δεν θα σταματούσαν αν δεν υπήρχε αυτό το επίδομα. Παρόλα αυτά τόνισαν πως είναι ένα σημαντικό βοήθημα για τις οικογένειες τους με σκοπό να αγοράζουν σχολικά είδη, τετράδια, βιβλία, μολύβια, τσάντες, ρούχα και ότι άλλο είναι απαραίτητο για το σχολείο. Η 1 μητέρα απάντησε αυθόρμητα πως είναι λόγος να στέλνει το παιδί της σχολείο για να παίρνει το επίδομα διότι δεν έχουν λεφτά για να ζήσουν. Οι άλλες δυο μητέρες απάντησαν πως δεν είναι ξεκάθαρα αυτός ο λόγος που τα στέλνουν σχολείο όμως αν κοπεί το επίδομα δεν ξέρουν αν θα έχουν χρήματα για τα βασικά σχολικά είδη και ίσως το σταματήσουν.

Όσο αφορά την τακτική φοίτηση των μαθητών όλες οι μητέρες απάντησαν πως όταν το παιδί τους δεν πάει σχολείο είναι λόγω ασθένειας. Όταν αρρωσταίνουν λείπουν από το σχολείο για λίγες μέρες και μετά επιστρέφουν. 2 στις δέκα μητέρες έδωσαν επίσης την απάντηση πως πολλές φορές λόγω έλλειψης χρημάτων δεν έχουν ρούχα να πάνε σχολείο ενώ 3 απάντησαν πως πολλές φορές σταματάνε για πολλούς μήνες επειδή πρέπει να φύγουν σε κάποιο άλλο μέρος επειδή κάποιος συγγενής αρρώστησε ή για να ψάξουν άλλη δουλειά. 2 μητέρες απάντησαν πως πολύ βασικός παράγοντας που δεν πάνε τα κορίτσια σχολείο ειδικά όταν έχουν φθάσει να φοιτούν στην έκτη δημοτικού είναι ο ερχομός της έμμηνου ρύσεως και η επιβολή της κουλτούρας τους να ξεκινήσουν να δημιουργούν την δική τους οικογένεια. Ενώ τα αγόρια τα παίρνουν οι πατεράδες τους μαζί στη δουλειά για να βρουν εργασία και να δημιουργήσουν την δική τους οικογένεια. 3 από τις 10 αναφέρθηκαν στις συνεχόμενες μετακινήσεις που πραγματοποιεί όλη η οικογένεια μαζί προς εύρεση εργασίας και για την κάλυψη βιοποριστικών αναγκών. Η μια μητέρα ανέφερε πως δεν μπορεί να πηγαίνει κάθε μέρα το παιδί γιατί κάθε Τρίτη και Παρασκευή δουλεύουν και πρέπει να το παίρνουν μαζί τους στη δουλειά. Όλες οι συνεντευξιαζόμενες όταν ήταν οι ίδιες μικρά παιδιά, και θα έπρεπε να φοιτούν στο σχολείο, ακολουθούσαν αναγκαστικά τους γονείς τους και συμμετείχαν στις εργασίες που άπτονταν των επαγγελματιών των δικών τους γονιών. Η μικρή χρονική διάρκεια που ζουν σε κάποιον τόπο αποτελεί βασικό παράγοντα της ελλειμματικής σχολικής φοίτησης.

Γ) Συνεργασία και επικοινωνία με το εκπαιδευτικό του σχολείου.

4. Πηγαίνετε στο σχολείο του παιδιού να ενημερωθείτε για την μαθησιακή του πορεία και την σχολική του συμπεριφορά; Πως είναι η σχέση σας με το δάσκαλο;
5. Ανταποκρίνεστε στις υποχρεώσεις που έχετε σαν γονέας όσο αφορά τα πράγματα που πρέπει να έχει το παιδί στο σχολείο;
6. Είναι σημαντική η κοινωνική λειτουργός στο σχολείο;

Η μία τις δέκα απάντησε πως πηγαίνει μια φορά το μήνα για να ρωτήσει για το παιδί. Όλες οι υπόλοιπες απάντησαν πως πάνε στο σχολείο και ρωτάνε για τα παιδιά τους όταν θα τους καλέσει ο δάσκαλος να πάρουν τους βαθμούς. 3 από τις μητέρες απάντησαν πως επειδή πηγαίνουν συχνά στο σχολείο γιατί χρειάζονται χαρτιά από τη διευθύντρια, ρωτάνε και για τα παιδιά τους αν τα πηγαίνουν καλά στο σχολείο.

Όσο αφορά για τις υποχρεώσεις που έχουν ως γονείς για τα σχολικά είδη οι δυο μητέρες απάντησαν πως αγοράζουν πάντα ότι ζητάει η δασκάλα. Οι 3 απάντησαν πως τα αγοράζουν αλλά όταν έχουν χρήματα από τα επιδόματα. Οι 5 μητέρες απάντησαν πως δεν καταφέρνουν να αγοράσουν τα σχολικά είδη των παιδιών τους παρά μόνο ένα τετράδιο. 1 μητέρα είπε πως ακόμα και το κολατσιό του παιδιού που παίρνει μαζί του για το διάλειμμα είναι φαγητό που έχει μείνει από την προηγούμενη μέρα (πίτσα, μακαρόνια).

Όλοι απάντησαν πως είναι πολύ σημαντική η κοινωνική λειτουργός στο σχολείο διότι στηρίζει ψυχολογικά τους ίδιους και τα παιδιά τους. Όλοι οι γονείς έρχονται σε επαφή και επικοινωνία με τον κοινωνικό λειτουργό του σχολείου αρχικά με την έναρξη της σχολικής για τη λήψη του κοινωνικού ιστορικού αλλά και κατά τη διάρκεια της χρονιάς. Ανέφεραν πως βοηθάει τα παιδιά τους να νιώθουν άνετα στο σχολείο και τα βοηθά στο να κάνουν φίλους. Τους ενημερώνει για τις κοινωνικές υπηρεσίες και τους βοηθάει στο να διαβάζουν και επισυνάπτουν χαρτιά σε υπηρεσίες. Τους ενεργοποιεί και ευαισθητοποιεί για την ατομική υγιεινή των παιδιών και τον εμβολιασμό τους. Όλοι ανέφεραν τον κοινωνικό λειτουργό ως δικό τους άνθρωπο στο σχολείο όπου μπορούν να μιλάνε χωρίς να φοβούνται και είναι πάντα πρόθυμος να τους εξυπηρετήσει. Τα παιδιά τους αγαπάνε πολύ τον κοινωνικό λειτουργό γιατί

πάντα είναι εκεί για να τα βοηθήσει. Μια μητέρα απάντησε πως δεν ξέρει τι είναι αυτό το επάγγελμα και την είχε στο μυαλό της σαν δασκάλα.

Δ) Ενθαρρυντικοί παράγοντες για την εκπαίδευση

3. Σε τι πιστεύετε θα βοηθήσει η εκπαίδευση του παιδιού σας στη ζωή του γενικότερα;
4. Η σχολική μάθηση βοηθά σε καθημερινά προβλήματα;

Και οι δέκα ανέφεραν πως η εκπαίδευση βοηθά στο να μην γίνουν τα παιδιά αγράμματα σαν τους ίδιους και να μπορέσουν να βρουν καλύτερες δουλειές από εκείνους όταν μεγαλώσουν. 2 μητέρες ανέφεραν πως από τότε που πάει σταθερά σχολείο το παιδί προσαρμόσουν και οι ίδιοι την ζωή τους έτσι ώστε να μην μετακινούνται και χάνουν τη συνεχόμενη φοίτηση. 1 μητέρα είπε πως ξεκίνησε και αυτή το σχολείο για μεγάλους για να μπορεί να βοηθάει το παιδί και να γίνει πιο έξυπνη. 5 μητέρες ανέφεραν πως θέλουν το παιδί τους να τελειώσει το σχολείο και να σπουδάσει και να μην παντρευτεί τόσο μικρό όπως οι ίδιες.

Οι 7 από τις δέκα συνεντευξιαζόμενες απάντησαν πως από τότε που πήγαν τα παιδιά στο σχολείο δεν κυκλοφορούν ανεξέλεγκτα στους δρόμους και δεν είναι εκτεθειμένα σε κινδύνους. Όλο το πρωινό είναι στο σχολείο και έπειτα διαβάζουν για την επόμενη μέρα με αποτέλεσμα να βγαίνουν μόνο 2 ώρες έξω από το σπίτι και αυτό για να παίξουν. Μια μητέρα απάντησε πως βοηθάει η εκπαίδευση στο να γίνουν καλοί άνθρωποι. Αναφέρει πως είναι δύσκολη η ζωή τους και τα παιδιά είναι χαρούμενα μόνο όταν παίζουν. Δεν αλλάζει κάτι στη ζωή τους αν τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο. Η ζωή της είναι δύσκολη με τον άντρα στη φυλακή και το παιδί πρέπει να μάθει στο σχολείο να μην κάνει άσχημα πράγματα και να μην γίνει σαν το πατέρα του που τον έπιασαν για απάτη. Οι 2 απάντησαν πως βοηθάνε τα παιδιά τις ίδιες στο να πηγαίνουν στο σούπερ μάρκετ και να διαβάζουν τις τιμές. 2 απάντησαν πως πηγαίνουν με τους μπαμπάδες στην λαϊκή και βοηθούν με τα ρέστα και τις τιμές. 4 απάντησαν πως βοηθάνε τους γονείς για να διαβάζουν κάτι από την τηλεόραση η να ανοίγουν τους φακέλους που έρχονται στο σπίτι και να τους εξηγούν στους γονείς.

Ε) Αναχαιτιστικοί παράγοντες για την εκπαίδευση.

3. Υπάρχει κάτι το οποίο δυσκολεύει πολύ το παιδί στο σχολείο;
4. Τι είναι αυτό που σας δυσκολεύει ως μητέρα περισσότερο σχετικά με το σχολείο και θα ήταν λόγος να σταματήσει η φοίτηση του παιδιού;

Οι 8 στις 10 απάντησαν πως βασική δυσκολία είναι ότι η βασική γλώσσα των παιδιών τους είναι τα τσιγγάνικα και επειδή στο σπίτι μιλάνε όλα τα μέλη της οικογένειας τσιγγάνικα είναι δύσκολο να τα βοηθήσουμε στη μελέτη τους. Δυο μητέρες που είχαν τα παιδιά τους στην πρώτη δημοτικού ανέφεραν πως δυσκολεύονται πολύ στην επικοινωνία στο σχολείο διότι ενώ καταλάβαιναν τι έλεγε η δασκάλα δεν μπορούσαν καθόλου να μιλήσουν ελληνικά. Δυο μητέρες είπαν πως επειδή η γλώσσα που μιλάνε δεν γράφεται και δεν διαβάζεται, τα παιδιά δυσκολεύονται να μάθουν να γράφουν και να διαβάζουν τα ελληνικά τα οποία είναι μια δεύτερη γλώσσα για εκείνους.⁷ μητέρες απάντησαν πως ούτε οι ίδιες αλλά ούτε ο σύζυγος τους γνωρίζει γράμματα και δεν μπορούν να βοηθήσουν καθόλου στη μελέτη αλλά ούτε οικονομικά μπορούν να τα στείλουν σε κάποιο φροντιστήριο. 6 μητέρες ανέφεραν πως τα παιδιά τους πολλές φορές δεν θέλουν να πηγαίνουν στο σχολείο επειδή τα άλλα παιδιά δεν επιθυμούν να τα κάνουν παρέα διότι είναι Ρομά. Δέχονται ρατσισμό και απομόνωση. Οι γονείς των παιδιών τους έχουν πει να μην κάνουν παρέα με τα παιδιά Ρομά. Ακόμα όμως και οι δάσκαλοι το κάνουν πιο δύσκολο γιατί τα βάζουν στο τελευταίο θρανίο και δεν συμμετέχουν και επίσης δεν τα προτρέπουν να είναι ενεργά την ώρα του μαθήματος. Άρα και τα παιδιά παίρνουν το μήνυμα και αναπαράγουν τη συμπεριφορά.

Πέντε περιπτώσεις πληροφορητών αναγνωρίζουν την κακή ποιότητα των συνθηκών που επικρατούν στα σπίτια τους. Συγκριτικά βέβαια με τις δικές τους ζωές εμφανίζεται βελτίωση, καθώς πλέον κατοικούν σε σπίτια και όχι σε πρόχειρα καταλύματα, ωστόσο επισήμαναν αρνητικά την ανεπάρκεια χώρου γεγονός που καθιστά την μελέτη των παιδιών τους τρομερά δύσκολη δεδομένου ότι υπάρχει συγκατοίκηση από πολλά άτομα σε μικρό χώρο. Τα παιδιά αναγκάζονται να διαβάζουν στο τραπέζι της κουζίνας με αποτέλεσμα να έχουν βρώμικα τετράδια και βιβλία και να μην υπάρχει συγκέντρωση και σωστή και ποιοτική μελέτη. Μια μητέρα απάντησε πως δεν υπάρχει κανένας λόγος να σταματήσει το παιδί

τη φοίτηση γιατί θα χαθεί το επίδομα. Επίσης όλες οι συνεντευξιαζόμενες θεωρούν αρνητικό παράγοντα για την διεκπεραίωση των μαθητικών υποχρεώσεων, τα προβλήματα με το ηλεκτρικό ρεύμα λόγω μη καταβολής του χρηματικού ποσού στη ΔΕΗ. 6 μητέρες ανέφεραν τα επαγγελματικά ταξίδια της οικογένειας για την αναζήτηση καλύτερων οικονομικών προοπτικών σε άλλες πόλεις ή ακόμα και χώρες, αναχαιτιστικό παράγοντα για τη διαρκή φοίτηση. Όμως οι 4 απάντησαν προς προσπαθούν να μην συμμετέχουν πλέον στα επαγγελματικά ταξίδια με τον άντρα τους για να μην υπάρχει ανεπαρκής φοίτηση στα παιδιά. Όλες οι μητέρες που είχαν κορίτσια απάντησαν πως δεν θα πάνε γυμνάσιο γιατί πρέπει να παντρευτούν.

ΣΤ) Η σημασία του γάμου στη ζωή των Ρομά σε σχέση με το σχολείο.

4. Σας έχει πει το παιδί σας ότι θέλει να παντρευτεί σύντομα;
5. Είναι σημαντικός ο γάμος για εσάς και αν ναι σε ποια ηλικία;
6. Τι θεωρείται ως προτεραιότητα; Την αποφοίτηση από όλες τις σχολικές βαθμίδες ή το γάμο;

Δυο συνεντευξιαζόμενες από τις δέκα απάντησαν πως το παιδί τους το οποίο φοιτούσε στην έκτη δημοτικού θέλει να παντρευτεί μόλις τελειώσει το δημοτικό. Δεν θέλει να συνεχίσει στο Γυμνάσιο γιατί δυσκολεύεται πάρα πολύ και προτιμά να κάνει σύντομα παιδιά. 1 απάντηση ήταν πως το παιδί δεν αποφασίζει ποτέ θα παντρευτεί αυτό αλλά οι γονείς του. Άλλη μια απάντηση ήταν πως δεν το έχει πει αλλά πιστεύει πως θα θέλει σύντομα γάμο γιατί παντρεύτηκαν και τα ξαδέρφια του πριν λίγο καιρό. 2 μητέρες απάντησαν πως δεν έχουν αναφέρει κάτι τα παιδιά για γάμο. 3 μητέρες απάντησαν πως τα παιδιά έχουν πει πως θέλουν να πάνε γυμνάσιο και μετά να παντρευτούν. 2 μητέρες απάντησαν πως τα παιδιά τους θέλουν να πάνε να σπουδάσουν και δεν θέλουν να παντρευτούν σε νεαρή ηλικία όπως έκαναν οι γονείς τους.

Όλες οι μητέρες απάντησαν πως έχουν μάθει να παντρεύονται από μικρές και όταν γίνονται δέκα χρονών έρχονται και τις ζητάνε. Οπότε αυτό ξέρουν να κάνουν και είναι σημαντικό για εκείνες. Είναι σημαντικό γιατί πρέπει να είναι ενωμένοι σαν κοινωνία και να είναι οικογένεια όλοι μαζί.

Προτεραιότητα είναι ο γάμος. Το άγχος τους είναι αν τα παιδιά τους θα καταφέρουν να παντρευτούν. Όλες απάντησαν πως θέλουν τα παιδιά τους να παντρευτούν πριν την ενηλικίωση τους για να ξεκινήσουν να κάνουν παιδιά. Ανέφεραν ωστόσο και τη σημαντικότητα της εκπαίδευσης για να μάθουν γράμματα και να μπορούν να δουλεύουν.

Z) Προτάσεις.

3. Τι αλλαγές θα πραγματοποιούσες στο σχολείο του παιδιού σου για να βελτιωθεί η σχολική του εμπειρία; Πώς θα θέλατε να είναι ιδανικά το σχολείο του παιδιού σας;
4. Θέλετε κάτι να προσθέσετε?

1 μητέρα απάντησε πως δεν θα πραγματοποιούσε καμία αλλαγή όλα τα βρίσκει πολύ καλά απλά τόνισε πως δεν θέλει να σταματήσει το επίδομα γιατί είναι σημαντικό για εκείνους. 2 μητέρες απάντησαν πως δεν θα ήθελε ο δάσκαλος να το βάζει στο τελευταίο θρανίο και να του δίνει περισσότερη σημασία. 4 μητέρες απάντησαν πως θα ήθελαν και οι δάσκαλοι να προσπαθήσουν να έρθουν κοντά στα ήθη και τα έθιμα τα δικά τους. 1 μητέρα είπε πως θα ήθελε να βάζει ο δάσκαλος το παιδί της να κάθεται στο θρανίο με παιδί μπαλαμό για να κάνουν παρέα. 2 μητέρες είπαν πως θα ήθελαν οι δάσκαλοι να φέρουν κοντά με τα δικά τους παιδιά και τα παιδιά που δεν είναι Ρομά και να τα κάνουν να μην φοβούνται και να κάνουν παρέα. Θα ήθελαν τα παιδιά τους να θυμώνουν λιγότερο να έχουν ένα πρόγραμμα και να το ακολουθούν, να είναι κοινωνικά και φιλικά και να εκφράζουν αυτό που νιώθουν.

Οι περισσότερες δεν ήθελαν να προσθέσουν κάτι περισσότερο. Απάντησαν πως τα χρόνια που πηγαίνει ένα παιδί σχολείο είναι πολλά και στην εφηβεία πρέπει να παντρεύονται τα παιδιά τους. Οι μισές απάντησαν πως τα δικαιολογητικά που ζητάει το σχολείο για να γραφτούν τα παιδιά είναι σχεδόν αδύνατο να τα έχουν διότι δεν έχουν μόνιμη κατοικία και θα ήθελαν να είναι πιο εύκολο να τα γράψουν στο σχολείο. Όλες θέλουν τα παιδιά τους να έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και να μην δέχονται ρατσισμό από τους μη τσιγγάνους. Θέλουν να μην προκαλούν φόβο στους ανθρώπους.

Αποτελέσματα της έρευνας

Προκειμένου να παρουσιαστούν τα ερευνητικά αποτελέσματα και να απαντηθούν όλα τα ερευνητικά ερωτήματα, έγινε μια κατηγοριοποίηση και προσπάθεια στο να ερμηνευτούν οι απαντήσεις που έδωσαν όλες οι συνεντευξιαζόμενες σχετικά με την εκπαίδευση και τον πρόωρο γάμο.

Η οργάνωση και η δομή της ρόμικης κοινωνίας βασίζεται και συγκροτείται σχετικά με τον θεσμό της οικογένειας, την σημαντικότητα της συλλογικότητας και των στοιχείων της αλληλεγγύης μέσα στην κοινότητα. Οι οικογένειες των Ρομά είναι οι πυρηνικές οικογένειες. Ένα άτομο αποκτά αξία μόνο αν παντρευτεί και κάνει παιδιά. Η ατομικότητα υπάρχει πλέον στις σύγχρονες κοινωνίες και ως ολοκλήρωση θεωρεί κάποιος την καταξίωση στον επαγγελματικό τομέα και στην εκπαιδευτική του διαρκή εξέλιξη. Αυτό όμως δεν συμβαίνει στην κοινότητα των Ρομά. Η ομάδα και η συλλογικότητα και ο κλοιός της οικογένειας είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Όποιο μέλος θελήσει να αποκλίνει από αυτό τον τρόπο ζωής θα πρέπει να είναι έτοιμο να βιώσει τον κοινωνικό αποκλεισμό από την ομάδα των Ρομά και την μοναχικότητα. Οι αξίες και οι κανόνες για εκείνους έχουν μεγάλη ισχύ παρότι είναι άγραφοι κανόνες. Η οικογένεια δημιουργεί μέλη με σκοπό να επιβιώσουν και να αναπαραχθούν. Ο ρόλος των παιδιών δηλαδή είναι προκαθορισμένος από τους γονείς. Ο πρώιμος γάμος όμως επηρεάζεται πλέον από άλλους παράγοντες καθώς η ζωή των Ρομά εξελίσσεται μέσα στα χρόνια. Η εκπαίδευση τους είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή τους και πολλά παιδιά αλλά και οι ίδιοι οι γονείς θα ήθελαν να μην δημιουργήσουν οικογένειες αλλά με πιο σταθερές βάσεις πάνω στην εκπαίδευση και κατ'επέκταση στον τομέα της εργασίας και της ποιότητας της ζωής τους γενικότερα (Νόβα-Καλτσούνη, 2004).

Πρώτο ερευνητικό ερώτημα: περί βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων προσδοκιών των μητέρων από τη σχολική φοίτηση.

Με το συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα διερευνάται και η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στην εκπαιδευτική πορεία των παιδιών. Δηλαδή στο κατά πόσο οι αντιλήψεις των συνεντευξιαζόμενων μητέρων σε σχέση με τη δικιά τους εκπαίδευση καθόρισαν τις δικές τους προσδοκίες ως προς την εκπαίδευση των

παιδιών τους. Ερμηνεύοντας τις απαντήσεις που έδωσαν όλες οι πληροφορήτριες φάνηκε μια διαφορετικότητα στην προσέγγιση της σχολικής μάθησης και φοίτησης. Διαπιστώνονται ενδείξεις προόδου στην σχολική φοίτηση των παιδιών των πληροφορητριών, καθώς όλα τα παιδιά ξεκινούν την εγγραφή και φοίτηση έστω και αποσπασματικά. Η αρνητική στάση που είχαν οι δικοί τους γονείς δεν κατέστη λόγος για να μην στείλουν και οι ίδιες τα δικά τους παιδιά στο σχολείο (Μπιζού,2003).

Βλέπουμε πως η εκπαιδευτική πορεία που είχαν οι γονείς των μαθητών Ρομά ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και οι περισσότεροι είναι αγράμματοι. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζει τη στάση τους σχετικά με την μάθηση και να έχουν πλέον προσδοκίες και απαιτήσεις για την εκπαιδευτική πορεία και εξέλιξη των δικών τους παιδιών. Δηλαδή οι γονείς Ρομά που είχαν μια ελάχιστη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία παροτρύνουν και ωθούν τα παιδιά τους να πάνε σχολείο. Επίσης και οι γονείς Ρομά οι οποίοι στερήθηκαν εντελώς την εκπαιδευτική διαδικασία και δεν τους δόθηκε η ευκαιρία και η δυνατότητα να πάνε σχολείο, δεν έχουν περιοριστική και άκαμπτη στάση απέναντι στη σχολική μάθηση των δικών τους παιδιών. Η ύπαρξη της μη σχολικής εμπειρίας δεν λειτουργεί ως τροχοπέδη για τα παιδιά τους. Συνειδητοποιούν την σημαντικότητα της εκπαίδευσης και δεν επιθυμούν να συμβεί και στα παιδιά τους αυτό που οι ίδιοι στερήθηκαν. Αντιλαμβάνονται την σπουδαιότητα των γραμμάτων για την εξέλιξη ολόκληρης της κοινωνίας των Ρομά τόσο σε οικονομικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Δεν επιθυμούν να φράξουν τις οδούς της γνώσης και της πορείας για ένα καλύτερο μέλλον (Μπιζού,2003).

Σε όλες τις μαρτυρίες η ανεπαρκής αλλά και αποσπασματική σχολική φοίτηση από την δική τους μεριά οφείλεται στις συνεχόμενες μετακινήσεις της δικής τους οικογένειας που συνεπαγόταν την μη ύπαρξη μόνιμης κατοικίας. Επίσης εργάζονταν μαζί με τους γονείς τους από πολύ μικρή ηλικία προκειμένου να βιοπορίζεται ολόκληρη η οικογένεια. Παρόλα αυτά η συχνότητα της σχολικής φοίτησης των δικών τους παιδιών τους είναι ικανοποιητική, με εξαίρεση ελάχιστων περιπτώσεων που υπήρχε ανάγκη μετακίνησης. Οι προσδοκίες τους για την σχολική φοίτηση επιθυμούν να μην είναι ανασταλτικός παράγοντας ως προς την απόκτηση των δεξιοτήτων που πρέπει το κάθε παιδί να διδάσκεται και να αναπτύσσει μέσα από το οικογενειακό περιβάλλον. Η Ρομική κοινότητα επιθυμεί ταυτόχρονη εκπαίδευση

αλλά και ανάπτυξη των δεξιοτήτων της νοικοκυροσύνης για τα κορίτσια προκειμένου να ανταποκριθούν στο γάμο τους και για τα αγόρια η ανάπτυξη των δεξιοτήτων πώλησης και οικονομικών συναλλαγών που είναι συνυφασμένες με το εμπόριο(Μπιζού,2003).

Όλες οι μητέρες έχουν συνειδητοποιήσει πως εκτός από την άτυπη εκπαίδευση που λαμβάνουν τα παιδιά από το σπίτι και έχει να κάνει συνήθως με το οικογενειακό αξιακό σύστημα, αναγνωρίζουν πλέον το πόσο χρήσιμη είναι η τυπική εκπαίδευση που εισπράττεται από το σχολείο. Πέρα από την κατάκτηση των βασικών δεξιοτήτων της γραφής, της ανάγνωσης και της αριθμητικής, η εκπαίδευση διευρύνει το πνεύμα, γίνεται όξυνση της κοινωνικής αντίληψης, καθώς επίσης συνειδητοποιούν πως το σχολείο βοηθά στο να δημιουργηθεί μια ολοκληρωμένη και καλής προσωπικότητά για την οικογένεια αλλά και την κοινωνία. Οι Τσιγγάνοι λοιπόν αναγνωρίζουν την αξία και τη χρησιμότητα της μόρφωσης, και πέρα από τα στοιχειώδη γράμματα που κρίνονται απαραίτητα για να ανταποκριθούν πλήρως στις καθημερινές απαιτήσεις της ζωής όπως η γραφή, η ανάγνωση και η αριθμητική, οι προσδοκίες τους πλέον εστιάζονται στο να υπάρχει εφαρμογή προγράμματος στο σπίτι αλλά και στο σχολείο με στόχο:

- Συμπεριφορική εκπαίδευση στη διαχείριση θυμού, διακοπή αρνητικής συμπεριφοράς με χρήση ενισχυτών και διαλείμματα.
- Η έκφραση συναισθημάτων να γίνεται λεκτικά αντί για έκφραση εναντιωματικής συμπεριφοράς.
- Εκμάθηση τρόπων ηρεμίας και χαλάρωσης.
- Θέση καθημερινών στόχων.
- Εκμάθηση κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων.
- Αναγνώριση και παραδοχή λαθών.
- Προληπτική δράση για να αντιμετωπιστούν προκλητικές και εναντιωματικές μορφές συμπεριφοράς.
- Αναγνώριση των πηγών άγχους και έντασης.
- Εφαρμογή καθημερινού προγράμματος.

- Συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες δημιουργίας, άθλησης για ψυχαγωγία, εκτόνωση της ενέργειας και έκφρασης ενδοψυχικών συγκρούσεων με διαφορετικό τρόπο (ΝόβαΚαλτσούνη, 2004).

Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: περί εντυπώσεων των μητέρων Ρομά για τους μαθητές πρώτης σχολικής ηλικίας σχετικά με τη φοίτηση τους στο σχολείο αναφορικά με την εξέλιξη τους μέσα από την σχέση τους με τους/τις εκπαιδευτικούς και την εκπαιδευτική διαδικασία και μάθηση.

Βλέπουμε να υπάρχει εκδήλωση ξενοφοβικών τάσεων στους μαθητές και στους γονείς τους. Ωστόσο οι τάσεις αυτές δεν είναι αμιγώς ξενοφοβικές ή ιδεολογικά συνεκτικές. Επειδή οι Ρομά μαθητές επικοινωνούν πιο εύκολα στη μητρική τους γλώσσα προτιμούν να κάνουν παρέα μεταξύ τους, παρά το γεγονός ότι προσπαθούν ταυτόχρονα να προσεγγίσουν και τα υπόλοιπα παιδιά. Σύμφωνα με το Συνήγορο του Παιδιού (2007), κάτι που διαφοροποιεί τους Ρομά σχετικά με την εκμάθηση της νέας γλώσσας, είναι η συναισθηματική μνήμη της γλώσσας. Οι Ρομά λόγω της απότομης και βίαιης στέρησης της χώρας που κατάγονται, επιθυμούν να υπάρξει διατήρηση μέσω της γλώσσας τους, η συνέχεια της προσωπικής τους ταυτότητας.

Τα παιδιά Ρομά, φαίνεται πως δεν έχουν κατακτήσει την απαιτούμενη κοινωνική και μαθησιακή ωριμότητα που θα έπρεπε να έχουν στην ανάλογη ηλικία. Οι μαθητές Ρομά δεν έχουν αναπτύξει σε ικανοποιητικό βαθμό τις επικοινωνιακές και συνεργατικές τους δεξιότητες. Παρόλο που έρχονται εύκολα και με αμεσότητα σε διαπροσωπική επαφή με ενηλίκους, δεν καταφέρνουν πολλές φορές να κάνουν προσαρμογή της ανάλογης συμπεριφοράς στο σχολικό πλαίσιο και δυσκολεύονται στη διαχείριση κοινωνικών καταστάσεων. Με την ομάδα των ομηλίκων πολλές φορές δεν καταφέρνουν να διατηρούν σταθερές σχέσεις, φιλικούς δεσμούς εντός αλλά και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος, υπάρχουν δυσκολίες ουσιαστικής και θετικής συμμετοχής σε ομαδικές δράσεις και τάσεις παραίτησης που προκαλούνται από τον ρατσισμό και την περιθωριοποίηση που βιώνουν. Σε ότι αφορά στο συναισθηματικό τομέα, φαίνεται να δυσκολεύονται στην έκφραση και τη λεκτική εξωτερίκευση των συναισθημάτων τους, ενώ διαφαίνεται να υπάρχει άγχος στο να εκτεθούν στη μαθησιακή διαδικασία και άγχος αναφορικά με την επίδοση που έχουν στα μαθήματα το οποίο σταδιακά εκδηλώνεται με δυσκολίες στη ροή της

ομιλίας και της σκέψης τους. Στις δυσκολίες που έχουν σε συναισθηματικό επίπεδο και στις κοινωνικές τους δεξιότητες παίζουν καταλυτικό ρόλο και οι δυσκολίες τους σε επίπεδο επικοινωνιακής χρήσης της ελληνικής γλώσσας. Η παραπάνω εικόνα δυσχεραίνει περισσότερο και από παράγοντες που άπτονται του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος (αποκλειστική ομιλία της ρομανική διαλέκτου στο σπίτι) και του τρόπου του οποίου διαβιούν (κακές συνθήκες στέγασης, σωματικής φροντίδας και υγιεινής), οι οποίοι επηρεάζουν τον κοινωνικό, συναισθηματικό και τον επικοινωνιακό τομέα και έχουν αντίκτυπο και στις ψυχολογικές λειτουργίες της μάθησης τους (Παπακωνσταντίνου, 2000).

Οι μαθητές Ρομά που φοιτούν στις πρώτες σχολικές τάξεις παρουσιάζουν μεγάλη αδυναμία ως προς την ακουστική λεκτική κατανόηση οδηγιών και πληροφοριών (ακόμη και όταν τους δοθούν πολλαπλές διευκρινίσεις από τους εκπαιδευτικούς), την πραγματοποίηση ακόμη και των απλών νοητικών συνδέσεων, την οργάνωση και τη δομή της σκέψης της (που φαίνεται να κινείται σε ένα πρώτο επιφανειακό επίπεδο) και τη δυνατότητα να εκφράσουν τις ιδέες που έχουν σε λόγια. Αυτό συμβαίνει διότι τα Τσιγγανόπουλα όταν έρχεται η στιγμή να πάνε στο σχολείο για πρώτη φορά, λόγω της διγλωσσίας τους, αν και γνωρίζουν μερικώς την Ελληνική γλώσσα, έρχονται αντιμέτωπα με τεράστιες δυσκολίες σχετικά με την έκφρασή τους διότι στο σπίτι τους μιλούν πάντα τη Ρομανί. Αντίστοιχες δυσκολίες εντοπίζονται και σε επίπεδο οπτικής διάκρισης και σειροθετικής ικανότητας, ενώ διαπιστώνεται και πλήρης απουσία ατομικού γνωστικού στίλ, εύκολη κόπωση στη μαθησιακή διαδικασία που οδηγεί πολλές φορές σε παραίτηση και ανικανότητα αυτοδιόρθωσης των λαθών τους(Παπακωνσταντίνου, 2000).

Οι μαθητές Ρομά παρουσιάζουν σημαντικές δυσκολίες στον τομέα της επικοινωνίας και του λόγου σε όλα τα επίπεδα του, εμφανίζοντας μια μικρή δυσκολία στα στάδια γλωσσικής ανάπτυξης. Αρχικά σε φωνολογικό επίπεδο εμφανίζονται δυσκολίες στην άρθρωση τους και απαλοιφές συλλαβών κυρίως σε πολυσύλλαβες λέξεις. Υπάρχουν μορφολογικά ελλείμματα ενώ σε συντακτικό επίπεδο, συνήθως υπάρχει μονολεκτική παραγωγή με μεγάλη δυσκολία στη σύνταξη μιας απλής πρότασης. Σε σημασιολογικό επίπεδο, πολλές φορές υπάρχει τεράστια δυσκολία κατανόησης λεκτικών όρων και φράσεων αλλά και δυσκολία σε επίπεδο παραγωγής με αδυναμία κατονομασίας ακόμη και βασικών εννοιών, εξαιρετικά περιορισμένο εκφραστικό λεξιλόγιο και αδυναμία απλού περιγραφικού λόγου. Ως

προς την επικοινωνιακή χρήση του λόγου διατηρούν συνήθως βλεμματική επαφή, αλλά παρατηρείται μια διαφορετικότητα ως προς την επικοινωνιακή τους δραστηριότητα. Άλλοτε ανταποκρίνονται σχετικά εύκολα και προσπαθούν να αποκριθούν στις ερωτήσεις που τους υποβάλλονται και άλλοτε αρνούνται. Η δυσκολία των τσιγγανοπαίδων στην επικοινωνία σχετίζεται με την αδυναμία τους σε επίπεδο κατανόησης της ελληνικής γλώσσας λόγω ομιλίας σχεδόν μόνο των Ρομανί από την γέννηση τους μέχρι να πάνε σχολείο (Παρθένης, 2013).

Όλα τα παραπάνω έχουν σύνδεση και με τα μειωμένα κοινωνικά και πολιτισμικά-γλωσσικά ερεθίσματα που λαμβάνουν οι μαθητές στο περιβάλλον ανατροφής τους. Επί το πλείστον ο κοινωνικός τους περίγυρος αποτελείται από ανθρώπους τσιγγάνικης καταγωγής. Επιπλέον, καθώς έχουν επίγνωση των δυσκολιών τους παρατηρούνται στοιχεία συστολής, φόβου στο να εκτεθούν και ανασφάλειας για τις σχολικές τους δυνατότητες με έκδηλη την ανάγκη για επιβεβαίωση, επιβράβευση και ενίσχυση τους. Με τους κατάλληλους ψυχοπαιδαγωγικούς χειρισμούς καταφέρνουν να αλληλεπιδρούν, να συνεργάζονται και σταδιακά να προσαρμόζουν κατάλληλα τη συμπεριφορά τους στην τάξη αλλά και στον ευρύτερο χώρο του σχολείου (Constable, 2009). Ελλείψεις όμως εντοπίζονται και στην ανάπτυξη επικοινωνιακών και συνεργατικών στρατηγικών με την ομάδα των ομηλίκων, με αποτέλεσμα περιορισμένες σχέσεις και επαφές αν και φαίνεται πως επιθυμούν τη σύναψη φιλικών δεσμών. Η έλλειψη σαφούς στοχοθεσίας και σχολικών και μαθησιακών κινήτρων, και ταυτόχρονα η πολύωρη παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων και απουσία εξωσχολικών δημιουργικών δραστηριοτήτων, δεν τους επιτρέπει να καλλιεργήσουν τις κλίσεις και τις δυνατότητες που έχουν. Ταυτόχρονα οι δυσκολίες του οικογενειακού τους περιβάλλοντος να ενισχύσουν μαθησιακά τα παιδιά τους και να τους προσφέρουν ποικιλία πολιτισμικών, κοινωνικών και γνωστικών ερεθισμάτων είναι σχεδόν αδύνατη καθώς οι γονείς δεν έχουν λάβει καν την βασική σχολική εκπαίδευση (Χατζηχρήστου, 2004).

Σημαντικό είναι από τον εκπαιδευτικό να επαινεί και να επιβραβεύει την προσπάθεια του κάθε μαθητή που δυσκολεύεται ιδιαιτέρως στα πρώτα σχολικά χρόνια της φοίτησης των τσιγγανοπαίδων, με στόχο την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης όλων των μαθητών για να πάρουν δύναμη να συνεχίσουν το σχολείο. Πρέπει να δίνεται σημασία στην προσπάθεια που καταβάλλεται και την πρόοδο που σημειώνει ο κάθε μαθητής και να συνοδεύεται από έπαινο και

επιβράβευση. Να αποφεύγονται οι ψυχο-πιεστικές καταστάσεις για καλύτερη και ταχύτερη απόδοση των μαθητών, ενώ να ληφθεί μέριμνα για μείωση του όγκου των ανατιθέμενων εργασιών που έχουν για το σπίτι τους καθώς δεν λαμβάνουν καμία βοήθεια από εκεί και δεν υπάρχει καν χώρος για μαθησιακή μελέτη. Να δίνονται ίσες ευκαιρίες με τους άλλους μαθητές για δημιουργική απασχόληση και δράσεις εντός σχολικής τάξης. Να μην υπάρχει περιθωριοποίηση για να μην υπάρχει σχολική άρνηση και διαρροή. Ίσως θα ήταν καλό, πολλές φορές η εξέταση τους να γίνεται και με προφορική αξιολόγηση και να αποφεύγεται να κάθονται οι μαθητές στα τελευταία θρανία για να μην υπάρχει στοχοποίηση και απομόνωση (Παρθένης, 2013).

Θα πρέπει να υπάρξει κατανόηση από τους εκπαιδευτικούς των δυσκολιών των μαθητών, να υπάρξει προσαρμογή των απαιτήσεων στις δυνατότητες του κάθε παιδιού, η ενθάρρυνσή τους για συμμετοχή στο μάθημα σε γνωστικά αντικείμενα που μπορεί να ανταποκριθούν, η συνεχής ενθάρρυνση και παρότρυνση για την αποφυγή της μαθησιακής παραίτησης με την ταυτόχρονη οριοθέτηση και επαναφορά. Επιπλέον σημαντική είναι η συνεχής οριοθέτηση και υπενθύμιση κανόνων συμπεριφοράς και η διακριτική επιτήρηση εντός και εκτός τάξης, η διδασκαλία αποτελεσματικών και ώριμων κανόνων κοινωνικής επαφής και η ενίσχυση για εφαρμογή αυτών, η ανάδειξη των ικανοτήτων τους και των θετικών τους σημείων, η ανάθεση ρόλων εντός τάξης, η συμμετοχή τους σε ομαδικές δραστηριότητες και δράσεις καθώς και οι ομαδοσυνεργατικές μέθοδοι. Η σχολική μάθηση και εκπαίδευση βοηθά στη συνεργασία και τη φιλία. Αυτό μπορεί να επεκταθεί σε ένα μικρό κύκλο φίλων - συμμαθητών, στο χρόνο του διαλείμματος και σε σχολικές ομαδικές δραστηριότητες. Θα πρέπει να ενισχυθεί η συμμετοχή σε ολιγομελή ομάδα συμμαθητών με σχετικά σταθερά μέλη, και σταδιακά εναλλαγή των μελών και αύξηση του αριθμού των συμμαθητών. Τέλος η αναγνώριση της αξίας των ικανοτήτων τους από το σχολικό περιβάλλον μπορεί να ασκήσει θετική επίδραση στη κοινωνική συμπεριφορά τους λόγω των επιτυχιών που θα βιώνουν από αυτό (Τριλίβα & Ρούσση, 2000).

Τρίτο ερευνητικό ερώτημα: Ποιες είναι οι εντυπώσεις μητέρων Ρομά μαθητών δημοτικού, σχετικά με την συμβολή της εκπαίδευσης στην αποφυγή του πρόωγου γάμου.

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία η Sobotka, αναφέρει αυτό ακριβώς που επιβεβαιώνει και η πλειοψηφία των ερωτώμενων, ότι διαρροές πολλών μαθητών Ρομά ξεκινούν να κάνουν την εμφάνιση τους στο Γυμνάσιο. Γενικότερα το φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου έχει μειωθεί και οι τελειόφοιτοι της Βασικής Εκπαίδευσης έχουν αυξηθεί. Η συνειδητοποίηση της σημαντικότητας της φοίτησης των παιδιών τους, δημιουργεί την ανάγκη για αναζήτηση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας. Οι λόγοι διακοπής του σχολείου όπως προαναφέρθηκε είναι πολλοί. Οι μετακινήσεις που κάνουν οι γονείς για επαγγελματικούς λόγους, η μη σταθερή παραμονή σε έναν τόπο, η αρνητική συμπεριφορά που λαμβάνουν και ο ρατσισμός που δέχονται από τους μαθητές που δεν είναι Τσιγγάνοι, τους γονείς αυτών των παιδιών αλλά ακόμη και από τους ίδιους τους δασκάλους. Κατά τη σχολική φοίτηση τα Τσιγγανόπαιδα αναγνωρίζουν πως είναι η μειοψηφία και ο κοινωνικός αποκλεισμός φόβος που βιώνουν και η περιθωριοποίηση τα κάνει να μοιάζουν και να αισθάνονται αδύναμα. Υπάρχουν βέβαια και οι περιπτώσεις που τα Τσιγγανόπουλα δημιουργούν παρέες με μη Τσιγγανόπουλα.

Σε όλες αυτές τις συνθήκες φοίτησης στο σχολείο έρχεται να προστεθεί και να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα σχολικής διαρροής ο εθιμοτυπικός γάμος των Ρομά και η πολύ ισχυρή αξία της οικογένειας όπου οι ίδιοι πιστεύουν. Η εγκατάλειψη του σχολείου οδηγεί του μαθητές Ρομά να συνεχίζουν την παράδοση της οικογένειας από μικρή ηλικία και ο πρόωρος γάμος να μοιάζει για εκείνους μια φυσιολογική εξέλιξη πριν καν ενηλικιωθούν (Τριλίβα & Ρούσση, 2000).

Σε σχέση λοιπόν με το ερώτημα που διερευνά τη σύνδεση της σταθερής εκπαίδευσης για την αποφυγή του πρόωρου γάμου τα ευρήματα τα οποία προκύπτουν από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων ανέδειξαν ότι όντως υπάρχει σύνδεση μεταξύ της εκπαιδευτικής πορείας των παιδιών Ρομά και την αποφυγή του πρόωρου γάμου (Μωραΐτου, 2013).

Η κοινωνική τους απομόνωση, η μη αποδοχής της διαφορετικότητας τους και οι κακουχίες τους, ενισχύει την δημιουργία οικογένειας προκειμένου να υπάρξει επίτευξη συμμαχιών μέσα από τη δημιουργία μιας καινούργιας ομάδας μεταξύ δυο οικογενειών οι οποίες θα διευρυνθούν. Οι νέοι θα αναπαραχθούν και θα γεννήσουν πολλά παιδιά προκειμένου να αυξηθεί η συνοχή και η συνέχιση των εθίμων και της τσιγγάνικης κουλτούρας. Τέλος, οι διακρίσεις και ο αποκλεισμός

που αντιμετωπίζουν γενικότερα, οδηγούν σε αποκλίνουσες συμπεριφορές αλλά και σε συσπείρωση και ενίσχυση της πολιτισμικής τους ταυτότητας και αναπαραγωγής (Λυδάκη, 2000).

Οι Ρομά δεν αντιλαμβάνονται τις υποχρεώσεις τους απέναντι στους νόμους του κράτους. Αγνοούν το νομικό πλαίσιο και τελούν γάμος χωρίς να υπάρξει η τήρηση τύπων που αναφέρονται στο άρθρο 1367, ο γάμος τότε θεωρείται ανυπόστατος και τα ζευγάρια χαρακτηρίζονται ως «άγαμα» ασχέτως αν έχουν αποκτήσει παιδιά, εγγόνια ακόμα και δισέγγονα (Λυδάκη, 2000).

5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά αποτελεί ένα από τα πολλά σοβαρά ζητήματα που απασχολούν την Ελλάδα αλλά και ολόκληρη την Ευρώπη. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα που βγάλαμε μελετώντας την τη σημασία της εκπαίδευσης των μαθητών Ρομά στην αποφυγή του πρόωρου γάμου, μολονότι τα παιδιά Ρομά έχουν σχετικά υψηλά ποσοστά σχολικής φοίτησης στην κατώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, ο αριθμός που παρακολουθεί και ολοκληρώνει και το Γυμνάσιο δεν είναι ικανοποιητικός ενώ η φοίτηση Τσιγγανοπαίδων στο Λύκειο είναι ανύπαρκτη. Ανασταλτικός παράγοντας για την εκπαίδευση τους είναι και η προσέλευση στο σχολικό πλαίσιο σε μεγάλη ηλικία με αποτέλεσμα να αποθαρρύνονται από τις αντικειμενικές δυσκολίες στη μάθηση που αντιμετωπίζουν αλλά με το αρνητικό κλίμα της σχολικής κοινότητας. Το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι κατάλληλα επανδρωμένο ώστε να μπορεί να υποστηρίξει την πολυπολιτισμική κατάσταση που επικρατεί. Οι τεράστιες προκαταλήψεις που υπάρχουν εις βάρος τους και ο απορριπτικός τρόπος συμπεριφοράς που βιώνουν σε συνδυασμό με τις μαθησιακές δυσκολίες και τη σχολική αποεπένδυση, τους ωθούν σε ένα κλίμα συσπείρωσης και ενίσχυσης της κοινοτικής τους ομάδας μέσα από την αξία της οικογένειας που για εκείνους είναι ύψιστης σημασίας. Έτσι λοιπόν η σχολική διαρροή ενισχύει τον πρόωρο γάμο για τους τσιγγάνους στη σημερινή εποχή. Τα παιδιά Ρομά ξεκινούν να παντρεύονται μόλις τελειώσουν την κατώτερη εκπαίδευση. Θα πρέπει να ενισχυθεί η σημαντικότητα της εκπαίδευσης στην κοινότητα των Ρομά

προκειμένου να μην υπάρχει πλέον ο πρόωρος γάμος για εκείνους αλλά να πραγματοποιείται μετά από την ενηλικίωση τους.

Το σύστημα παιδικής προστασίας, ο τομέας της υγείας αλλά και της εκπαίδευσης και της δικαιοσύνης θα πρέπει να συνεργάζονται μεταξύ τους προκειμένου να δημιουργούν δραστηριότητες που σχετίζονται με την αποτροπή των πρόωρων γάμων στις τσιγγάνικες κοινότητες με κεντρικό άξονα την παιδοκεντρική προσέγγιση. Θα πρέπει να γίνει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση των ατόμων από ομάδες εκπαιδευτικών, κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων προκειμένου να υπάρξει αλλαγή στη στάση των τσιγγάνων απέναντι στον πρόωρο γάμο. Θα πρέπει να πηγαίνουν αυτές οι ομάδες αυτές των εκπαιδευτικών και των κοινωνικών λειτουργών να πηγαίνουν στους καταυλισμούς των τσιγγάνων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και να κάνουν μαθήματα σε μικρές ομάδες με μαθήματα ελληνικής γλώσσας για να είναι έτοιμα για ένταξη. Θα ήταν πολύ θετικό να δούλευαν δάσκαλοι και εκπαιδευτικοί που θα είχαν εξειδίκευση και γνώσεις πάνω σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και θα μπορούσαν να χειριστούν τα παιδιά με διαφορετική προσέγγιση. Να οργανώνονται ημερίδες δράσεων και συμμετοχή στα πολιτιστικά δρώμενα προκειμένου να υπάρξει προβολή της κουλτούρας των τσιγγάνων με σκοπό την ανταλλαγή θετικών στοιχείων για εξασφάλιση αρμονικής κοινωνικής συμβίωσης αλλά ανάλυση της νομοθεσίας σχετικά με τον πρόωρο γάμο.

Να ενισχυθούν οι θέσεις των δασκάλων προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη φοίτηση παιδιών στο Τμήμα ΖΕΠ (Ζώνη Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας) των σχολείων ώστε να καλύψουν τα βασικά μαθησιακά κενά και προαπαιτούμενες γνώσεις προηγούμενων τάξεων και να ενισχυθεί η ενασχόλησή τους με γλωσσικά ερεθίσματα (χρήση λεξικού, ανάγνωση βιβλίων μικρότερης ηλικιακής ομάδας κ.α.). Να υπάρξει κατανόηση από τους εκπαιδευτικούς των δυσκολιών των μαθητών Ρομά, ωστόσο είναι απαραίτητη η παρότρυνση και ενθάρρυνση για σταδιακή εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία, η προσπάθεια για περισσότερο ενεργό συμμετοχή στο μάθημα σε γνωστικά ζητήματα που άπτονται των δυνατοτήτων τους, η διαμόρφωση προγράμματος και γνωστικών απαιτήσεων σε σχέση με το επίπεδό τους, μείωση του όγκου των ανατιθεμένων εργασιών, προσπάθεια για επιτυχή περάτωσή, η παραχώρηση περισσότερου χρόνου, η επιβράβευσή τους σε κάθε επίδοσή τους και η διακριτική επιείκεια κατά την αξιολόγησή τους. Η κατανόηση από τους δασκάλους των ιδιαίτερων δυσκολιών των

μαθητών, η ενθάρρυνσή τους για συμμετοχή στο μάθημα σε γνωστικά ζητήματα που άπτονται των δυνατοτήτων τους. Να δίνεται σημασία στην προσπάθεια τους και την πρόοδο που σημειώνουν. Να γίνεται προσπάθεια για συγκέντρωση προσοχής, αποφυγή απόσπασης σε ερεθίσματα και ανάθεση ρόλων εντός τάξης. Να γίνεται ενίσχυση της επιθυμητής προσπάθειας των μαθητών με στόχο τη βαθμιαία αύξηση της συμμετοχής τους. Επίσης να δοθεί βαρύτητα σε θέματα που αφορούν, στην αναγνωστική εξάσκηση, σε σταδιακή απόκτηση ευχέρειας σε ανάγνωση λέξεων, των εμπλουτισμό των εκφραστικών μέσων και του λεξιλογίου και την εκμάθηση βημάτων επίλυσης αριθμητικών πράξεων και απόκτησης απλής μαθηματικής σκέψης για την επίλυση προβλημάτων. Γενικώς να γίνεται επανάληψη της σχολικής ύλης προηγούμενων σχολικών τάξεων και εκμάθηση τρόπων σχολικής εργασίας, απόκτησης μαθησιακής μεθόδου και αύξησης της προσπάθειας και του πειραματισμού.

Σημαντική είναι η υποστήριξη από ειδικούς ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται σε σχολικές μονάδες ώστε να ενισχυθούν τα παιδιά μέσα από πρόγραμμα υποστήριξης των προσπαθειών τους. Να ενεργοποιηθούν οι γονείς ώστε να ασχοληθούν τα παιδιά με δραστηριότητες εξωσχολικές, να έχουν συμμετοχή σε ομάδες δημιουργικής απασχόλησης και έκφρασης όπως τα εικαστικά με στόχο την υιοθέτηση εναλλακτικών τρόπων έκφρασης, την ενίσχυση της αξίας και της αυτοεικόνας τους και τη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων τους. Σημαντική επίσης είναι η υποστήριξη για βελτίωση των επικοινωνιακών τους στρατηγικών, η προσπάθεια για μαθησιακή αυτονόμηση, η καλλιέργεια εσωτερικών κινήτρων μάθησης, η σταδιακή επένδυση στη μαθησιακή διαδικασία με βαθμιαία κατάκτηση γνωστικών επιτευγμάτων όπου θα συμβάλλουν στη βελτίωση της αυτοεικόνας τους. Επιπλέον να γίνει προσπάθεια για ενίσχυσή και αξιοποίηση του δυναμικού τους, η αντίληψη των ικανοτήτων τους μέσα από τα σταδιακά επιτεύγματά τους σε μαθησιακές και εξωσχολικές δράσεις.

Θα πρέπει να υπάρχει συστηματική συμβουλευτική στους γονείς για τα θέματα που αφορούν στη δική τους προσωπική συμπεριφορά και στάση τους απέναντι στον πρόωρο γάμο η οποία επηρεάζει την εξέλιξη των παιδιών. Επιπλέον συμβουλευτική σε θέματα ορίων, συστηματικού προγράμματος, λειτουργία ως θετικού προτύπου συμπεριφοράς, βελτίωση των μοντέλων επικοινωνίας και λεκτικής αλληλεπίδρασης. Τέλος να ενισχυθεί η συμμετοχή των μαθητών σε ομαδικές δραστηριότητες δημιουργικής απασχόλησης (αθλητικές και ψυχαγωγικές δράσεις) με στόχο τη

δραστηριοποίησή τους και την ενεργό εμπλοκή τους στην κοινωνία. Να ενισχυθεί η ομαδοσυνεργατική δράση και τη συμμετοχή τους σε ανάλογες δραστηριότητες στο χώρο του Σχολείου αλλά και εκτός με μη Ρομά μαθητές. Τέλος η λειτουργία ενός διδάσκοντος ως πρόσωπο αναφοράς για τους μαθητές.

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Κοινωνική Εργασία αποτελεί σήμερα μια εφαρμοσμένη Κοινωνική Επιστήμη, με μια πληθώρα παρεμβάσεων για ολιστική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αξίζει όλοι να παλέψουν, ώστε να εξασφαλιστεί η κοινωνική δικαιοσύνη, η βελτίωση ποιότητας ζωής, καθώς και η ανάπτυξη των δυνατοτήτων του κάθε ατόμου και της κάθε κοινότητας. Τη θετική άποψη της πλειοψηφίας των γονέων Ρομά (68,2%) για το σχολείο υποστήριξε και έρευνα της Unicef το 2001, όπου αναδείχθηκε ότι οι περισσότεροι γονείς Ρομά πιστεύουν πως ο πόλος του σχολείου είναι πολύ σημαντικός για να διαμορφωθεί με αρτιότητα η προσωπικότητα των παιδιών τους, αναγνωρίζοντας όμως ως τροχοπέδη για τη σχολική εμπειρία τη ρατσιστική συμπεριφορά εκπαιδευτικών και μη Ρομά συμμαθητών (Bourdieu, 2004).

Ο Bermack (2002) αναφέρει οκτώ κύριους λόγους, για τους οποίους είναι αναγκαία η στήριξη της εκπαίδευσης από παρεμβάσεις Κοινωνικής Εργασίας. Οι κυριότεροι λόγοι είναι: Ο εντοπισμός των παιδιών που βρίσκονται σε κίνδυνο, είτε σε κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού, είτε σε κίνδυνο κακοποίησης και παραμέλησης. Η παροχή αποτελεσματικότερης και μεγαλύτερης υποστήριξης στα παιδιά και στους γονείς τους. Η βελτίωση των στάσεων και της συμπεριφοράς των παιδιών στο σχολείο. Η ανάπτυξη της συνεργασίας ανάμεσα στο σχολείο και τις κοινωνικές υπηρεσίες για την εγκυρότερη και αποτελεσματικότερη διαχείριση υποθέσεων παιδικής προστασίας. Η ανάπτυξη κλίματος ασφάλειας στο σχολείο και μηχανισμών πρόληψης και αντιμετώπισης της διαρροής από την εκπαίδευση και η αποφυγή του πρόωγου γάμου για τους Ρομά. Τέλος η προώθηση της αγωγής υγείας και του ευ ζην των μαθητών (Κανδυλάκη, 2009).

Το σχολείο σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία καλείται να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των παιδιών, ιδιαίτερα όσων προέρχονται από εθνικές μειονότητες και βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ παράλληλα προσπαθεί να αντιμετωπίσει όλες τις δυσκολίες που προκύπτουν.

Σήμερα, υπάρχει άμεσα ανάγκη για συνεργασία με τους Ρομά. Ωστόσο, αιώνες διακρίσεων, προκαταλήψεων και αρνητικών στερεοτύπων δεν πρόκειται να ανατραπούν εύκολα και γρήγορα. Χρειάζονται ενδυναμωτικές πρακτικές εις βάθος, από και με τους Ρομά. Ο θεσμός της εκπαίδευσης, αρχίζει να αποκτά νόημα για τους Ρομά, διότι όλο και περισσότερα παιδιά εντάσσονται στο σχολικό σύστημα. Ο κοινωνικός αποκλεισμός σταδιακά μειώνεται, ενώ η προσπάθεια των παιδιών και των οικογενειών τους πλέον επιβραβεύεται. Έχουμε την ηθική υποχρέωση να αντιπαλεύουμε τις ανισότητες και τις διακρίσεις.

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια δημιουργούνται προγράμματα για την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών προερχόμενα από ευάλωτες πολιτισμικές ομάδες του πληθυσμού. Οι προσπάθειες ένταξης οφείλουν να γίνονται από το κάτω προς τα πάνω, ώστε να ενδυναμώνονται παράλληλα οι ομάδες – στόχου. Τέλος, οι παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου είναι απαραίτητο να ακολουθούν οικοσυστημικές προσεγγίσεις με αλλαγές και βελτιώσεις, για το παιδί, την οικογένεια, το σχολείο και την κοινότητα.

Επιλογικά, για την υγιή ανάπτυξη της κοινότητας των Τσιγγάνων και της ένταξής τους στο χώρο της εκπαίδευσης, κρίνονται απαραίτητα, η ολιστική και διαπολιτισμική προσέγγιση, η δύναμη, η θέληση, ο ενθουσιασμός, η συνεργασία, η επιστημονική και βιωμένη γνώση. Ανοιχτό μένει το ερώτημα εάν τελικά μπορούμε να αποδεχτούμε και να εντάξουμε την ετερότητα στην κοινωνία μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- ✚ Ανζελ Π. & Μασέ Λ., (2006). << Το Συστημικό ρεύμα>> στο Ανζέλ Σ. (επιμ), *Ψυχολογία της καθημερινής ζωής*. Αθήνα, Lector.
- ✚ Βαθρακόκλειστος Α., (2004). *Ερμηνεία Αστικού Κώδικα κατ' άρθρο, Τόμος Ε΄. Οικογενειακό Δίκαιο*.
- ✚ Βαξεβάνογλου Α., (2001). *Έλληνες Τσιγγάνοι: Περιθωριακοί και Οικογενειάρχες*. Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- ✚ Γεωργίου, Σ. (2003). *Εκπαιδευόντας ψυχολόγους στη συμβουλευτική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Γιαννίτσας Ν., (2000). << Αξιολόγηση της προβληματικής συμπεριφοράς Παιδιών και Εφήβων>>, στο Καλαντζή – Αζίζι Α. & Μπεζεβέγκης Η., (επιμ), *Θέματα Επιμόρφωσης Ευαισθητοποίησης Στελεχών Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Δημοπούλου – Λαγωνικά Μ., (2006). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας: Μοντέλα Παρέμβασης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Ζαϊμάκης Γ., (2002). *Κοινοτική Εργασία και τοπικές Κοινωνίες: Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Ζωγράφου Α., (1997). *Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα*. Πάτρα, Εκδόσεις Τ.Ε.Ι. Πάτρας.
- ✚ Κάκουρος, Ε., & Μανιαδάκη, Κ. (2006). *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων. Αναπτυξιακή προσέγγιση*. Αθήνα: Τυπωθητώ.
- ✚ Καλλινικάκη, Θ. (2009). *Οικογένειες και παιδιά μειονοτήτων και αλλοδαπών στη σύγχρονη Ελλάδα*. Εγκέφαλος.
- ✚ Κανδυλάκη, Α., (2001). *Η συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία: Δεξιότητες επικοινωνίας και τεχνικές παρέμβασης*. Αθήνα: Σύγχρονες Ακαδημαϊκές και Επιστημονικές Εκδόσεις.
- ✚ Κανδυλάκη, Α. (2009). *Κοινωνική εργασία σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον*. Αθήνα: Τόπος.
- ✚ Καραθανάση, Ε. (2000). *Το κατοικείν των Τσιγγάνων. Ο βιοχώρος και*

κοινωνικός χώρος των Τσιγγάνων. Αθήνα: Gutenberg.

- ✚ Κατσιάνη, Ο. (2010). *Μελέτη παρέμβασης για την καλλιέργεια της επικοινωνίας των μαθητών μιας πολυπολιτισμικής τάξης στη Θράκη. Στο Θ. Καλλινικάκη (επιμ.) Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα της κοινωνικής εργασίας*. Αθήνα: Πεδίο.
- ✚ Κατσορίδου – Παπαδοπούλου Χ, (2006). *Κοινωνική εργασία με ομάδες: Μια μορφή προσέγγισης για συνεργασία και δράση*. Αθήνα: Έλλην.
- ✚ Κοντοπούλου, Μ. (2007). *Παιδί και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες: Μια ψυχοδυναμική οπτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- ✚ Κυριαζή Ν, (2005). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Λαμπρίδης, Ε. (2006). *Σtereότυπο – Προκατάληψη – Κοινωνική Ταυτότητα: Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους Τσιγγάνους*. Αθήνα,: Gutenberg.
- ✚ Λυδάκη, Α. (2000). *Μπαλαμέ και Ρομά: Οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- ✚ Μαγρίπλης Δ., (2008). << Η Αποδοχή της θρησκείας ως συμβολή στην κατανόηση του πολιτισμικά διαφορετικού>>. *Κοινωνική Εργασία*.
- ✚ Μαδιανός, Μ. (2005). *Μετανάστευση και παλιννόστηση: Ένα συνεχές πρόκλησης ψυχικών διαταραχών*. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.). *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Μαλαπέτσα Μ., & Σταλίκας Α., (2004). «Πολυπολιτισμικότητα και Σχολείο: Διαπιστώσεις και Προοπτικές», στο Ζαφειροπούλου Μ. & Κλεφταράς Γ., (επιμ.), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Μάρκου, Γ. (2013). << Μια ελπιδοφόρα προοπτική στη διαπολιτισμική ένταξη των Τσιγγάνων: Στοχασμοί μέσα από την εμπειρία του προγράμματος για την εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων>>. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- ✚ Μαυρομάτης Γ., (2008). *Παιδιά Ρομά στο ελληνικό δημόσιο σχολείο. Στο Τρουμπέτα Σ. (επιμ), Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό Κράτος (συμβιώσεις, αναιρέσεις, απουσίες*. Αθήνα: Κριτική.
- ✚ Μεταξάς, Γ. (2010). *Η ανάλυση των ιχνογραφημάτων ως εργαλείο*

ποιοτικής έρευνας στη ψυχολογία. Αθήνα: Τόπος.

- ✚ Μοντεσσόρι, Μ. (1978). *Από την παιδική ηλικία στην εφηβεία*. Αθήνα: Εκδόσεις Γλάρος.
- ✚ Μόττη – Στεφανίδη, Φ., Παυλόπουλος, Β., & Καπώνη, Κ. (2007) *Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή Ποντίων Παλινοστούντων Εφήβων*. Στο *Θέματα ψυχοκοινωνικής παιδοψυχιατρικής*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- ✚ Μωραΐτου, Μ. (2013). << *Η υγεία των Ρομά που ζουν στην Ελλάδα. Μελέτες και εφαρμογές*>>. *Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- ✚ Μπιζού, Β. (2003). *Ελληνικής Υψηκότητας μειονοτικοί μαθητές*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Ναυρίδης Κ., (2005). *Ψυχολογία των Ομάδων: Κλινική Ψυχοδυναμική Προσέγγιση*. Αθήνα, Παπαζήση.
- ✚ Νικολάου, Γ. (2011) *Διαπολιτισμική Διδακτική: Το νέο περιβάλλον-Βασικές αρχές*, Αθήνα: Πεδίο.
- ✚ Νικολάου, Σ.Μ.(2010). Η εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης: Στοιχεία και προβληματισμοί. *Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση και Ψυχική Υγεία*.
- ✚ Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2001). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία*. Αθήνα, Gutenberg.
- ✚ Πανούσης Γ., (2006). «*Εκπαίδευση – Ισότητα: Κατανόηση*», στο Λουμάκου Μ. & Μπεζέ Λ. (επιμ.), *Το Παιδί και τα Δικαιώματά του*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Παρθένης, Χ. (2013). *Θεωρία και πράξη: μακρο- και μικροπροσεγγίσεις της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης υπό το πρίσμα εφαρμοσμένων Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων*. Αθήνα.
- ✚ Παπακωνσταντίνου, Γ., Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (2004). *Οικονομική Κοινωνική- Πολιτισμική κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*.
- ✚ Παπαστυλιανού Α., (2003). «*Παραμύθι ν' Αρχινήσει: Ξαναγράφοντας τον Οικογενειακό Μύθο για τη Μετανάστευση*», στο Κατάκη Χ. & Ανδρουτσοπούλου Α. (επιμ.), *Με Γόμα και Καθρέφτη: Εννιά Ιστορίες Συστημικής Ψυχοθεραπείας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Παπαστυλιανού Α., (2005). «*Ψυχολογικές Διεργασίες Προσαρμογής στην Οικογένεια Μεταναστών – Παλινοστούντων στην Ελλάδα*». Αθήνα:

Ελληνικά Γράμματα.

- ✚ Σταλίκας, Α. (2005). *Θεραπευτικές παρεμβάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Συνήγορος του Παιδιού (2007). *Τέσσερα χρόνια Συνήγορος του Παιδιού στην Ελλάδα: Παρεμβάσεις και διαπιστώσεις της Αρχής για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Αθήνα: Συνήγορος.
- ✚ Τριλίβα Σ. & Chimienti G., (1998). *Πρόγραμμα Ελέγχου των Συγκρούσεων: Εγώ και Εσύ γινόμαστε Εμείς*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Χατζηχρήστου Χ., (2004). *Εισαγωγή στη Σχολική Ψυχολογία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Χατζηχρήστου, Χ., Γιαβρίμης, Π., & Λαμπροπούλου, Α. (2005). Γηγενείς και αλλοδαποί μαθητές στο ελληνικό σχολείο: Ενδοπροσωπικές διαστάσεις και στρατηγικές αντιμετώπισης αγχογόνων καταστάσεων. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.). *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ✚ Bermack, R. (2002). *To make a difference: School based social work programs*. Dragon: Voice of the Union.
- ✚ Bourdieu, P. (2004). *Για την εκπαίδευση του μέλλοντος. Οι προτάσεις του Πιερ Μπουρντιέ, (μτφρ. Διαμαντάκου Κ.)*. Αθήνα: Νήσος.
- ✚ Brooks, M. (2009). *What Vygotsky can teach us about young children drawing. International Art in Early Childhood*. Research Journal.
- ✚ Cohen L. & Manion L., (2000). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα, Μεταίχμιο.
- ✚ Constable, R. (2009). The role of the school social worker. In C.R. Massat, R. Constable, S. McDonald & J.P. Flynn (Eds.). *School social work: Practice, policy and research*. Chicago: Lyceum.
- ✚ Dyche L. & Zayas L., (2001). “Cross – cultural empathy and training the contemporary psychotherapist”. *Clinical Social Work Journal*.
- ✚ Essinger H. & Graf J., (1984). “Interkulturelle Erziehung als

Friedenserziehung”, στο Essinger H. & Ucar A. (επιμ.), *Interkulturelle Erziehung in Praxis und Theorie, Band 1, Erziehung in der multikulturellen Gesellschaft*, Sulzberg/Allga.

- ✚ Gindling, T.H., & Poggio, S. (2009). *Family separation and the educational success of immigrant children. UMBC Policy Brief.*
- ✚ Goleman D., (1998). *Working with Emotional Intelligence*, NY Bantam Books.
- ✚ Goodman, J.H. (2004). Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research.*
- ✚ Ho M.K., (1987). *Families Therapy with Ethnic Minorities*, Newbury Park, Sage.
- ✚ Karls J.M. & Wandrel K.E., (1994). “*Person in Environment System*”, in *Encyclopedia of Social Work*. Washington DC, N.A.S.W. Press.
- ✚ Karls J.M. & Wandrel K.E., (2004). *Εγχειρίδιο «Πλεύση». Το Πρόσωπο στο Περιβάλλον του*. Επιμ. Καλλινικάκη Θ. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ✚ Kyrilaki, M. (2013). *Best Practice Guide – “Health conditions & Enrolment of Roma children in school”*. Heraklion: European Union.
- ✚ Kohli, R., & Mather, R. (2003). Promoting psychosocial well – being in unaccompanied a sylum seeking young people in the United Kingdom. *Child and Family Social Work.*
- ✚ Lantieri L., (1998). *The Resolving Conflict Creatively Program*, NY, RCCP National Center.
- ✚ Life Skills International, (1993). Granville, OH, Life Skills International,
- ✚ Lions – Quest Skills for Action, (1995). Granville, OH, Quest International.
- ✚ Motti – Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradovic, J., & Masten, A.S. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology.*
- ✚ National Association of Social Workers. (2001). *NASW standards for cultural competence in social work practice*, Washington, DC: NASW Press.
- ✚ Rieser, L. (2009). Immigrant children and education. In F. Chang – Muy & E.P. Congress (Eds.). *Social work with immigrants and refugees: Legal issues, clinical skills and advocacy*. New York: Springer Publishing Company.
- ✚ Rousseau, C., Said, T.M., Gagne, M.J., & Bibeau, G. (1998). Resilience in unaccompanied minors from the north of Somalia. *Psychoanalytic Review.*
- ✚ Sobotka, E. (2007). “*Human rights and Roma policy formation in Czech*

Republic, Slovakia and Poland". Στο R. Stauber & R. Vago (Επιμ.). *The Roma. A minority in Europe*. Βουδαπέστη: Central European University Press.

- ✚ Spinthourakis, J.A. (2007). *Recognizing and working with multiculturalism*. International journal of learning.
- ✚ Ward, C., Bochner, S., & Furnman, L. (2001). *The psychology of culture shock*. East Sussex UK: Routledge.